
Cutremurele de pământ care au afectat teritoriile Imperiului Romano-Bizantin în perioada 550–560. O prezentare a conținutului izvoarelor

Dr. Vasile MĂRCULEȚ

Cercetător independent,
E-mail: vasilemarculet@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3409-2818

Dr. Cătălina MĂRCULEȚ

Institutul de Geografie al Academiei Române, București
E-mail: cmarculet@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-9773-6396

Dr. Ioan MĂRCULEȚ

Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
E-mail: ioan_marculet@yahoo.com
ORCID: 0009-0002-5566-1634

Rezumat. Perioada 550–560 se caracterizează printr-o intensă activitate seismică, care a afectat teritoriile Imperiului Romano-Bizantin. Informațiile cuprinse într-o serie de izvoare din secolele VI–XIII permit identificarea unui număr de zece cutremure de pământ. Respectivetele seisme s-au produs în anii 550 (unul), 551 (două), între 551 și 554 (unul), 554 (două), 555 (unul) și 557 (trei). Unele dintre aceste seisme au fost urmate de numeroase replici, unele de mare intensitate, ceea ce a mărit numărul lor la câteva zeci. Demersul nostru se va axa, în primul rând, pe prezentarea conținutului știrilor referitoare la ele identificate în respectivele surse.

Cutremurele de pământ din perioada 550–556 au afectat teritoriile Peninsulei Balcanice, ale Insulelor Egeene, ale litoralului și regiunilor central-vestice ale Asiei Mici, ale litoralului răsăritean al Mării Mediterane și ale unora dintre regiunile din interior. Numeroase așezări au fost distruse sau grav avariate, inclusiv mari orașe. Un număr însemnat de locuitori și-au pierdut viața. Unele dintre seisme au determinat o serie de alte fenomene, precum alunecări de teren, mari crăpături ale scoarței terestre sau producerea unor valuri seismice, care au agravat distrugerile și pierderile umane.

Cutremurele dintre 554 și 557 au afectat grav și Constantinopolul, unde numeroase edificii și monumente au fost distruse, iar mulți locuitori și-au pierdut viața. Între edificiile afectate de cutremure s-a numărat și Biserica Sfânta Sophia. La 7 mai 558, în timpul lucrărilor de reparații și consolidare, o parte a cupolei s-a prăbușit. Lucrările de reconstrucție au durat până în 563.

Cuvinte cheie: cutremure, Imperiul Romano-Bizantin, Peninsula Balcanică, Insulele Egeene, Asia Mică, Marea Mediterană, Constantinopol, Sfânta Sophia

Earthquakes That Affected the Territories of the Roman-Byzantine Empire in the Period 550–560. A Presentation of the Content of the Sources

Abstract. The period 550–560 was characterized by intense seismic activity, which affected the territories of the Roman-Byzantine Empire. Information contained in a series of sources from the 6th–13th centuries allows the identification of ten earthquakes. The earthquakes occurred in the years 550 (one), 551 (two), between 551 and 554 (one), 554 (two), 555 (one) and 557 (three). Some of these earthquakes were followed by many aftershocks, some of great intensity, which increased their number to several dozen.

The earthquakes that occurred between 550 and 556 affected the territories of the Balkan Peninsula, the Aegean Islands the coastal and central-western regions of Asia Minor, the eastern coast of the Mediterranean Sea and some inland regions. Numerous settlements were destroyed or severely damaged, including large cities. A considerable number of inhabitants lost their lives. Some of the earthquakes also caused other phenomena, such as landslides, large fissures in the earth's crust, or the generation of seismic waves, which aggravated the destruction and loss of life.

The earthquakes between 554 and 557 also severely affected Constantinople as well, where numerous buildings and monuments were destroyed and many residents lost their lives. Among the buildings affected was the Church of Hagia Sophia. On May 7, 558, during repair and consolidation works, part of the dome collapsed. Reconstruction works lasted until 563.

Keywords: earthquakes, Roman-Byzantine Empire, Balkan Peninsula, Aegean Islands, Asia Minor, Mediterranean Sea, Constantinople; Hagia Sophia

Potrivit informațiilor de care dispunem, perioada 550–560 se caracterizează printr-o intensă activitate seismică, care a afectat teritoriile Imperiului Romano-Bizantin. Știrile referitoare la ele, directe sau indirecte, cu un conținut mai mult sau mai puțin complex, inegale ca valoare, se regăsesc, mai ales, în izvoare literare. Demersul nostru, care se va axa, în primul rând, pe prezentarea conținutului știrilor referitoare la cutremurele identificate în respectivele surse, se va limita exclusiv la izvoarele literare din secolele VI–XIII.

1. Cutremurul din anul 550. Primul cutremur, pe care considerăm că l-am putut identifica, s-a produs în prima jumătate a anului 550. Acesta lipsește, de altfel, din cataloagele care ne-au fost accesibile. Mai mult, nu dispunem nici de știri directe referitoare la producerea lui, provenite din surse contemporane. Informațiile pe care se bazează propunerea

noastră de identificare provin din surse târzii, datând din secolele XII–XIII, dar care nu se regăsesc în alte izvoare.

Din punctul nostru de vedere, o serie de informații, chiar interesante, care permit identificarea acestui cutremur se întâlnesc în diferitele versiuni ale *Cronicii* lui Mihail Sirianul, patriarhul iacobit al Antiochiei între 1166 și 1199. Mihail Sirianul transmite două știri care nu se regăsesc în alte lucrări.

Prima dintre ele se referă la un seism care a distrus orașul Laodiceea, situat în nord-vestul Phrygiei, regiune care ocupa zona central-vestică a Asiei Mici. Referitor la acest tragic eveniment, Mihail Sirianul afirmă că, *în această epocă fu un alt cutremur de pământ și orașul Laodiceea fu prăvălit. În jur de șapte mii de oameni pier.*¹ Știrea este reluată și într-o altă versiune a cronicii, în care autorul afirmă că, *în această perioadă, a avut loc un cutremur care a distrus orașul Laodiceea, iar șapte mii dintre locuitorii săi au pierit.*² De asemenea, știrea se regăsește și în varianta în limba armeană a cronicii, unde este menționat faptul că *Laodiceea fu dărâmată de un cutremur de pământ și 7.000 de locuitori își pierd viața.*³

Cea de-a doua se referă la distrugerea orașului Pompeiopolis din Mysia, regiune situată în nord-vestul Asiei Mici, pe țărmul sudic al Propontidei (Marea Marmara). În lucrarea sa, Mihail Sirianul prezintă situația tragică prin care au trecut locuitorii orașului Pompeiopolis, distrus parțial de seism. Conform consemnării sale, *în ținutul Mysiei, jumătate din orașul Pompeiopolis fu înghițită [de pământ] și locuitorii săi au fost îngropați de vii în pământ cu locuințele lor. Strigățul gemetelor lor s-a înălțat mult timp din mijlocul pământului, fără ca nimeni să-i poată ajuta.*⁴ În cea de-a doua versiune a cronicii, autorul reia aproape identic textul informației, menționând că *un alt cutremur a avut loc și a distrus orașul Mapholopolis din Mysia, ai cărui locuitori, inclusiv clerici, au fost îngropați de vii. Timp de mai multe zile, vocile lor s-au auzit din pământ, dar nimeni nu i-a putut salva.*⁵ Interesanta informație cu privire la tragica situație a unei părți a locuitorilor acestui oraș este înregistrată și în versiunea în limbă armeană a cronicii, unde autorul subliniază faptul că *jumătate din orașul Pentapolis fu înghițit [de pământ], și locuitorii aruncați de vii într-o prăpastie din fundul căreia se mai auzeau din când în când gemete și suspine.*⁶

Parcursul textului cronicii evidențiază o serioasă inconsecvență în privința înregistrării numelui orașului afectat de seism, care apare ca fiind Pompeiopolis, Mapholopolis și

1 Notă: Seismele din anul 557, în primul rând partea referitoare la efectele asupra Constantinopolului, sunt incluse în articolul autorilor, „557 – Anul cutremurelor la Constantinopol, reflectat în izvoarele istorice”, aflat în curs de publicare în *Alt Schaeßsburg/2025*, anuarul Muzeului de Istorie din Sighișoara.

Michel le Syrien 1901, IX.XXIX; sau edițiile: Rabo 2014, 9.29; Michel le Grand 1868, p. 194.

2 Rabo (The Great) 2014, 9.29.

3 Michel le Grand 1868, p. 194.

4 Michel le Syrien 1901, IX.XXIX.

5 Rabo (The Great) 2014, 9.29.

6 Michel le Grand 1868, p. 194.

Pentapolis. Nu știm dacă această situație se explică prin intervenția copiștilor ori a istoricilor moderni care au stabilit textul pentru publicare. Cert este faptul că identificarea exactă a cetății afectate este foarte dificil de realizat.

Mihail Sirianul susține că, pe lângă Pompeiopolis/Mapholopolis/Pentapolis, au avut de suferit și alte așezări din regiunea Mysiei. Numai așa se explică afirmația lui, anume că și *alte orașe fură, de asemenea, dărâmate în același ținut*.⁷ Informația privitoare la această realitate este accentuată în cea de-a doua versiune a cronicii, unde subliniază că *mai mult, alte orașe din această regiune au fost distruse*.⁸ Informația lipsește din versiunea în limbă armeană a cronicii.

Adăugăm, între argumentele aduse în scopul susținerii opiniei noastre, o informație indirectă, provenită dintr-o sursă contemporană, *Vita Symeonis Iunioris*, care, prezentând gradul în care au fost afectate de cutremurul de la începutul lunii iulie diferitele regiunii din estul Mării Mediterane, precizează fără echivoc faptul că *în regiunea de nord, de la Laodiceea până la Antiobia, totul a rămas în picioare; doar câteva ziduri ale bisericii au fost crăpate, dar nu s-a produs nicio prăbușire*.⁹

Din această informație constatăm că Laodiceea a fost puțin afectată de cutremurul din 6 iulie 551, a cărui intensitate, în această regiune, a fost redusă. Constatarea ne permite să conchidem că seismul din același an, care a distrus orașul și a ucis circa 7.000 de locuitori, a fost altul decât cel din 6 iulie. Acesta a fost, cel mai probabil, seismul din 550.

Informațiile referitoare la seism sunt intercalate între cele despre inundațiile care au afectat orașul Tarsos din Cilicia, datate în anul 23 al domniei lui Justinianus I (527–565), perioadă care corespunde intervalului 1 august 549–31 iulie 550, și înaintea celor privitoare la seismul din 9 iulie 551, care a devastat litoralul siro-fenician, corespunzător anului 24 al domniei.¹⁰ În temeiul acestor date, considerăm că respectivul seism s-a produs, cel mai probabil, în prima jumătate a anului 550.

2. Cutremurele din anul 551. Primul cutremur din anul 551, care, spre deosebire de cele anterioare, poate fi datat destul de exact, s-a produs în prima decadă a lunii iulie. Informațiile referitoare la producerea și urmările sale sunt mult mai numeroase, acestea provenind atât din surse contemporane, cât și din surse tardive. Momentul producerii lui este însă datat diferit de izvoarele care îl menționează. Spre exemplu, *Fragmenta Historica Tusculana* îl datează la 6 iulie, în timp ce, în *Chronographia* lui Theophanes, ziua producerii seismului este 9 iulie, dată acceptată și de cercetătorii contemporani.¹¹

7 Michel le Syrien 1901, IX.XXIX.

8 Rabo (The Great) 2014, 9.29.

9 *Vie de Syméon Stylite*, § 105.

10 Michel le Syrien 1901, IX.XXIX; sau edițiile: Rabo 2014, 9.29; Michel le Grand 1868, p. 194.

11 *Fragmenta Tusculana*, IV; Theophanes 1997, AM 6043, AD 550/1; Cf. Ambraseys 1962, p. 900, nr. 30; Cf. Ambraseys 2009, pp. 199–203; Cf. Russell 1985, p. 44; Cf. Guidoboni 1989, pp. 698–699; Cf. Guidoboni *et alii* 1994, p. 332; Darawchek *et alii* 2000, pp. 403–412.

Contemporan evenimentelor, Ioannes Malalas realizează o succintă, dar elocventă prezentare a producerii seismului. În *Chronica* lui, acesta consemnează că *în cel de-al 14-lea indiction, un cutremur puternic și extraordinar a avut loc în toată regiunea Palestinei, în Arabia și în regiunea Mesopotamiei, Antiochiei, Phoeniciei Maritime și Phoeniciei Libaneze, precum și faptul că, în urma producerii lui, au suferit următoarele orașe: Tyr, Sidon, Berytos, Tripolis, Byblos, Botrys și părți din alte orașe, în care s-au înregistrat numeroase victime, deoarece numeroși oameni au fost prinși în ele.*¹²

Alte informații oferite de autorul romano-bizantin se referă la o serie de fenomene generate de cutremur, precum alunecările de teren. Un asemenea eveniment s-a înregistrat în orașul Botrys, unde *o parte din muntele numit Lithoprosopon, care este aproape de mare, s-a rupt și a căzut în mare, fapt care a creat un port, astfel încât nave foarte mari au putut ancora în portul format de muntele rupt, consecință, se pare, benefică din acest punct de vedere, întrucât, susține autorul, acest oraș nu avusese port în trecut.*¹³

În acest punct al demersului nostru, considerăm necesar să precizăm că alunecarea de teren produsă în zona montană a orașului Botrys, situată în vecinătatea mării, nu a condus la formarea unui port propriu-zis, ci a unui golf. Se pare, însă, că acesta era suficient de adânc și de larg încât să poată adăposti vase de mari dimensiuni, devenind, astfel, un port natural.

Un al doilea fenomen înregistrat de Ioannes Malalas l-a reprezentat, și în acest caz, producerea unui val seismic. Potrivit consemnării autorului, *în momentul cutremurului, marea s-a retras în adâncuri pe o milă și multe nave au fost distruse, după care, continuă el, la porunca lui Dumnezeu, marea a fost readusă la albia ei originală.*¹⁴

Autorul romano-bizantin contemporan, Agathias din Myrina, face și el unele referiri la acest cutremur, pe care însă nu îl datează. Spre deosebire de știrile transmise de Ioannes Malalas, spre exemplu, cele provenite din *Historia* lui Agathias sunt mult mai sumare. Acesta se limitează la a nota că, în vara anului 551 s-a produs *un mare cutremur de pământ [...] în multe regiuni ale imperiului romeilor, în urma căruia numeroase orașe din insule și de pe continent, fură dintr-o dată ruinate până în temelii și locuitorii lor uciși.*¹⁵

Agathias insistă exclusiv asupra prezentării distrugerilor suferite de orașul Berytos (Beirut). Potrivit acestuia, *foarte frumosul oraș Berytos, până atunci bijuteria fenicienilor, a fost complet ruinat.*¹⁶ În urma producerii cutremurului, continuă autorul, *celebrele sale monumente, renumite pretutindeni, s-au dărâmat, până în punctul în care aproape nimic nu mai rămăsese, cu excepția pavajelor clădirilor.*¹⁷

Pierderile umane din regiune au fost, de asemenea, foarte mari, fapt semnalat, de altfel, de Agathias. Acesta susține că *un număr mare de locuitori locali au pierit, striviți de*

12 Malalas 2017, 18.112; sau ediția: Malalas 1986, 18.112.

13 *Ibidem.*

14 *Ibidem.*

15 Agathias 2018, II.15.1; sau edițiile: Agathias 1975, 2.15.1; Agatías 2008, II.15.1.

16 Agathias 2018, II.15.2; sau edițiile: Agathias 1975, 2.15.2; Agatías 2008, II.15.2.

17 *Ibidem.*

greutate ruinelor, între aceștia numărându-se și mulți tineri străini de origine nobilă și cu o educație excelentă, care se aflau acolo pentru a învăța legile romanilor, respectiv studenți străini care studiau dreptul la celebra universitate din oraș.

O descriere a efectelor cutremurului în răsăritul Mării Mediterane, apropiată de cea realizată de Ioannes Malalas, ne-a transmis un alt contemporan, episcopul monofizit Ioannes din Ephesos. Deși, din motive care ne scapă, Ioannes din Ephesos datează cutremurul în anul 870 al erei siriene, respectiv 558–559 al erei creștine, similitudinea informațiilor cuprinse în știrile sale cu cele din lucrarea lui Ioannes Malalas ne determină să considerăm că și el se referă la același cutremur ca și contemporanul său.

Cu privire la regiunile afectate de seism și la pagubele provocate de acesta, arhiepiscopul din Ephesos consemnează că în anul 870, pământul s-a cutremurat violent, iar mișcarea a distrus Berytos și multe orașe de coastă.¹⁸ Totodată, menționează el, seismul a mai devastat sate din Galileea, Arabia și chiar din Palestina și Samaria.¹⁹ Distrugerile din regiunea Galileei, spre exemplu, sunt confirmate și de o serie de descoperiri arheologice realizate în siturile din zonă.²⁰

Alte știri transmise de Ioannes din Ephesos conțin o serie de informații referitoare la producerea retragerii apei mării din apropierea țărmului. Cu privire la acest fenomen și la consecințele sale, arhiepiscopul notează că marea Feniciei s-a repleat și s-a retras cam două mile.²¹ Retragerea temporară a apelor a lăsat în urmă o imagine pe cât de interesantă, pe atât de terifiantă. Autorul relatează că într-o furtună cumplită, când marea, printr-o înclinare cerească, se retrăsese din Berytos și din celelalte cetăți de coastă ale Feniciei pe o distanță de aproximativ două mile, s-au înfățișat adâncurile înfricoșătoare ale mării, unde s-au văzut lucruri magnifice, felurite și minunate, și corăbii scufundate, pline cu felurite mărfuri, iar altele s-au văzut, marea retrăgându-se spre interior dinspre uscat, altele legate în porturi, care s-au scufundat până la pământ.²²

Informația transmisă de Ioannes din Ephesos, care nu se mai regăsește în știrile altor autori, ne permite, dincolo de imaginile terifiante pe care le oferă, o constatare extrem de interesantă: aceea că, foarte probabil, cutremurul s-a produs în timpul desfășurării unei furtuni violente. Numai așa se explică, din punct de vedere științific, faptul că apa mării s-a retras inițial, apoi a revenit în vechile maluri, fără provocarea unui tsunami, potrivit relatării autorului. Este, de altfel, cunoscut faptul că furtunile puternice pornite dinspre uscat pot determina împingerea apei mării din apropierea țărmurilor spre larg.

Un alt izvor contemporan, *Vita Symeonis Iunioris*, care afirmă că Sântul Symeon Stylitul (Stâlplnicul) cel Tânăr a avut viziunea producerii seismului din iulie 551, a înregistrat și el

18 Joannis Ephesi Syri, II.I.

19 *Ibidem*.

20 Meyers *et alii* 1979, p. 37; Meyers 1982, pp. 120–121.

21 Joannis Ephesi Syri 2012, II.I.

22 *Ibidem*.

câteva informații referitoare la acesta. Respectivul știri vizează momentul zilei în care s-a produs cutremurul, violența acestuia, pagubele provocate, precum și alte fenomene naturale determinate de el, între care producerea unor alunecări de teren seismice sau a unui val seismic.

Conform afirmațiilor făcute de autorul acestei surse, chiar *a doua zi*, după viziunea sfântului, s-a produs seismul. Izvorul consemnează că, *pe la ceasul al zecelea din zi, întregul pământ a fost cutremurat de un mare seism, cum multe generații trecute nu și-au putut aminti*, în urma căruia, *orașele și satele de-a lungul coastei s-au prăbușit, după vedenia pe care o avusese Symeon, iar munții au fost zdrobiți și s-au despiciat violent, iar pământul pe alocuri a prezentat prăpăstii căscate, iar marea s-a retras de la malurile sale timp de multe ore, iar corăbiile mâinate violent pe uscat s-au spart*.²³

Parcursul acestor informații transmise de *Vita Symeonis Iunioris* ne permite să identificăm o suită de fenomene generate de violentul seism. Este vorba despre alunecări de teren, apariția unor mari crăpături în scoarța terestră, retragerea apelor mării și valul seismic care a urmat.

Spre deosebire de celelalte surse, *Vita Symeonis Iunioris* ne oferă câteva informații cu privire la regiunile unde seismul a avut o intensitate mai redusă, ceea ce a făcut ca și pagubele provocate să fie minore. Astfel, susține izvorul, *în regiunea de nord, de la Laodiceea până la Antiobia, totul a rămas în picioare; doar câteva ziduri ale bisericii au fost crăpate, dar nu s-a produs nicio prăbușire*.²⁴ O situație similară s-a înregistrat și în zona central-sudică, unde regiunile de la Tyr până la Ierusalim, precum și regiunea de sud, au fost, de asemenea, păstrate.²⁵

În cea mai mare parte, informațiile transmise de sursele romano-bizantine cu privire la producerea cutremurului din iulie 551 și la distrugerile provocate de acesta în regiunile din răsăritul Mării Mediterane sunt confirmate de o sursă apuseană: *Itinerarium* sau *Itinera Hierosolymitana*, atribuită lui Antoninus de Piacenza, cel care a întreprins o călătorie în Orient prin 560–570. În relatarea călătoriei sale, acesta arată că, de la Constantia (Salamis) din Cipru, *am ajuns la Tripolis, în Siria, [...], oraș care, împreună cu altele, a fost distrus de un cutremur pe vremea împăratului Justinianus. De acolo am ajuns la Byblos, oraș care a fost, de asemenea, distrus cu locuitorii săi; și, de asemenea, în orașul Trieris, care a fost, de asemenea, distrus. Apoi am ajuns la cel mai magnific oraș Berytos, în care exista recent o școală de literatură și care a fost, de asemenea, distrus. [...]. Din Berytos am ajuns la Sidon, care era parțial ruinat și se află aproape de panta Libanului*.²⁶

Știri interesante conține această lucrare cu privire la numărul victimelor provocate de seism la Berytos și în restul regiunii, primite de autor chiar de la episcopul cetății. Înaltul

23 *Vie de Syméon Stylite*, § 105.

24 *Ibidem*.

25 *Ibidem*.

26 Antoninus Martyr 1896, I-II; sau ediția: Piacenza Pilgrim 1977, § 1-2.

ierarh, relatează el, *care îi cunoștea personal pe cei care sufereau, ne-a spus că, fără a număra străinii, treizeci de mii de persoane, în număr rotund, au pierit aici în mod jalnic.*²⁷

Aproape sigur, același seism este avut în vedere de o serie de surse care fac succinte referiri la distrugerea orașului Berytos. În această categorie se înscrie și lucrarea *Itinerarium Antonini Martyris*. Informațiile referitoare la distrugerea orașului Berytos ne conduc la concluzia că ele se referă la unul și același cutremur, cel din 9 iulie 551.²⁸ Același tip de informații se regăsește în *Historia Ecclesiastica* a lui Evagrius Scholasticus, în care autorul consemnează succint că *cutremurul care a lovit Phoenicia Maritima* a fost cel în urma căruia orașele Berytos, Byblos și Tripolis au suferit în mod deosebit.²⁹ La același cutremur fac aluzie, cel mai probabil, și câteva epigrame ale poetului contemporan Ioannes Barboukallos, originar, se pare din Hispania, incluse în *Anthologia Palatina*. În versurile sale, acesta face, cu predilecție, referiri la distrugerea orașului Berytos care, așa cum am putut constata din lucrările altor autori, a fost devastat de același cutremur.³⁰

Informații aproape identice cu cele transmise de Ioannes Malalas sunt cuprinse în știrile oferite de *Fragmenta Historica Tusculana*. Autorul anonim al acestei surse notează că, în anul 551, *în a șasea zi a lunii iulie, al celui de-al patrusprezecelea indiction, s-a produs un cutremur cumplit în toată regiunea Răsăritului, în Arabia, zic, și în toată Palestina, în provincia Mesopotamia și în ținutul Antiochiei.*³¹

Alte informații se referă la orașele afectate de seism și la pierderile umane. Cu privire la aceste aspecte, autorul lucrării consemnează că, acum, *în Phoenicia Maritimă au căzut multe orașe, și anume Tyr, Sidon, Berytos, Tripolis, Byblos, Botros (Botrys, n.n.) și alte orașe, susținând chiar că, mai exact, o sută unu dintre orașele din jur au căzut, iar o mare mulțime de oameni și animale au pierit odată cu orașele însele.*³² Cifra de 101 cetăți distruse de cutremur este, evident, exagerată.

În finalul relatării sale, autorul înregistrează alunecarea seismică de teren din zona orașului Botrys, soldată cu apariția unui golf folosit ulterior ca port natural. Astfel, consemnează el: *în orașul Botros însă, o anumită parte a unui munte adiacent mării, numită Lithoprosopon, a fost smulsă și a căzut în mare, formând acolo un port în care puteau acosta cele mai mari nave.*³³

Asemenea informații se regăsesc și în *Chronographia* lui Theophanes Confessor, redactată la începutul secolului al IX-lea, care, așa cum am arătat deja, datează producerea seismului în 9 iulie 551. În conformitate cu precizările acestei surse, pe 9 iulie a avut loc un

27 Antoninus Martyr 1896, I; sau ediția: Piacenza Pilgrim 1977, § 1.

28 *Ibidem*.

29 Evagrius 2000, IV.34; sau ediția: Evagrius 2008, IV.XXXIV.

30 *Anthologie Grecque*, pp. 36–37, nr. 425–427; sau ediția: *Greek Anthology*, III, pp. 236–237, nr. 425–427.

31 *Fragmenta Tusculana*, IV.

32 *Ibidem*.

33 *Ibidem*.

cutremur puternic și înfricoșător în Palestina, Arabia, Mesopotamia, Siria și Fenicia, în urma căruia o serie de orașe *au avut de suferit: Tyr, Sidon, Berytos, Tripolis și Byblos* și s-au înregistrat numeroase pierderi de vieți omenești, deoarece *mulți oameni au pierit acolo*.³⁴

Theophanes preia din sursele consultate și înregistrează și el producerea alunecării de teren din zona *munții Lithoprosopon*, de lângă orașul Botrys, în urma căreia a rezultat un golf devenit port natural, *suficient de mare pentru ca multe nave mari să acosteze acolo*, fenomen care, în final, s-a dovedit benefic pentru cetate, mai ales că, până în acel moment, *orașul nu dispunea de vreun port*.³⁵ Aceeași atenție este acordată prezentării producerii valului seismic. Cu privire la acest fenomen, Theophanes consemnează și el că *marea s-a retras o milă dinspre albia ei, unde a fost pierdută*, dar că, mai târziu, *s-a întors la albia ei*.³⁶

Asemenea altor autori, Theophanes menționează și ajutorul financiar acordat de împăratul Justinianus I zonelor sinistrate, în scopul îndepărtării urmărilor dezastrului și al reconstrucției acestora. În legătură cu respectivul demers imperial, fără a prezenta detalii, și acest autor se limitează doar la a menționa succint că *împăratul a trimis bani pentru restaurarea a ceea ce căzuse în aceste orașe*.³⁷

La mijlocul secolului al IX-lea își redacta *Chronica* autorul bizantin Georgios Monachos, care include în cuprinsul ei și câteva știri referitoare la cutremurul de pământ din iulie 551. Într-o manieră destul de succintă, acesta consideră că *s-a produs un cutremur mare și universal*, încât, în timpul manifestării lui, *aproape că s-a prăbușit tot pământul*.³⁸ Ca urmare a producerii valului seismic, *marea s-a retras două mile întregi, iar corăbiile s-au scufundat în apă și multe și nenumărate s-au pierdut*.³⁹ Asemenea surselor pe care le-a utilizat pentru redactarea cronicii sale, Georgios Monachos notează și el că seismul a afectat mai ales *Arabia, Palestina, Mesopotamia și Antiobia, unde multe cetăți și regiuni au fost distruse și mulți oameni au fost prinși sub dărâmături*.⁴⁰

Distrugerea Antiochiei, *cea dintâi cetate a Răsăritului*, de către *cutremure de pământ* este înregistrată și de Procopios, în *Istoria secretă*.⁴¹ În prezent, știm că lucrarea autorului romano-bizantin, contemporan evenimentelor, *a fost încheiată în anul 555*.⁴² În temeiul acestei realități și prin asocierea știrilor transmise de istoricul din Caesarea cu cele provenite din alte surse contemporane, suntem de părere că Procopios nu putea avea în vedere decât cutremurul din iulie 551.

34 Theophanes 1997, AM 6043, AD 550/1.

35 *Ibidem*.

36 *Ibidem*.

37 *Ibidem*.

38 Monachos 1978, pp. 641–642.

39 Monachos 1978, p. 642.

40 *Ibidem*.

41 Prokopios 2010, III.18; sau edițiile: Prokopios 1972, § 18; Procope 2004, XVIII.42-43; Prokopios 2007, II.18.

42 Mihăescu 1972, p. 5; sau ediția Mihăescu 2006, p. 5.

Alte știri referitoare la producerea și urmările cutremurului de pământ se regăsesc în *Cronica lui Zuqnîn*. Cu unele mici excepții, știrile transmise de acest izvor nu diferă semnificativ de cele prezentate. Spre deosebire însă de celelalte surse, *Cronica lui Zuqnîn* datează seismul în iunie 864 al erei siriene, adică 552–553 al erei creștine.

Potrivit autorului acestei cronică, în anul 864 *au avut loc cutremure mari și violente*, în urma cărora *multe orașe și sate au fost distruse în zona Siriei*.⁴³ În continuarea relatării, autorul lucrării înregistrează faptul că în *luna Haziran* (iunie, n.n.) *a acestui an a avut loc un cutremur puternic și sever, împreună cu altele (ulterioare)*, în urma producerii căruia *numeroase orașe s-au prăbușit: orașe din Phoenicia, Arabia și Palestina; adică Berytos, Tripolis, Tyr, Sidon, Sarepta, Byblos, Antarados și alte orașe și sate din împrejurimi s-au prăbușit și au fost ruinate*.⁴⁴

În încheierea relatării făcute, și autorul acestei cronică încearcă să evidențieze, succint, pierderile de vieți și de bunuri generate de cutremurul de pământ, văzut ca o pedeapsă divină pentru păcatele oamenilor. Ca urmare, conchide el, *prin (această) mânie (a lui Dumnezeu) rezultată din păcate, multe suflete au fost îngropate în casele lor, la fel și vitele și alte lucruri*.⁴⁵

Știrile cuprinse în acest izvor conduc la concluzia că autorul cronică face referire la mai multe cutremure produse în acest an în regiunile din răsăritul Mării Mediterane. Ca urmare, ne punem întrebarea dacă autorul cronică înregistrează, într-o manieră confuză, producerea în zonă a mai multor *cutremure mari și violente*, cel puțin două, sau surprinde doar un seism și replicile lui? Oricare dintre răspunsuri este cât se poate de posibil și de plauzibil. Știrile, destul de succinte și de confuze, nu ne permit însă să ne pronunțăm categoric într-un sens sau în celălalt.

În finalul demersului nostru destinat prezentării conținutului izvoarelor referitoare la cutremurul din vara anului 551, care a afectat, mai ales, regiunile din răsăritul Mării Mediterane, ne mai oprim asupra unor știri provenite din izvoare târzii, din secolele XI–XIII. Avem aici în vedere informațiile transmise de autorul bizantin Georgios Kedrenos (secolele XI–XII) și de cei siriieni Mihail Sirianul (secolul XII) și Grigoryos Bar Hebraeus (secolul XIII).

Georgios Kedrenos rămâne tributar surselor folosite, în special lucrărilor lui Theophanes Confessor și Georgios Monachos; ca urmare, știrile transmise de el nu diferă semnificativ de cele ale predecesorilor săi, de ale căror lucrări s-a servit pentru realizarea cronică sale. Astfel, în compilația lui intitulată *Historiarum Compendium*, acesta inserează informațiile conform cărora, în al douăzeci și patrulea an al domniei lui Justinianus I, care corespunde anului 551, *în ziua de 9 iulie se produse un teribil cutremur de pământ în întreaga*

43 *Chronicle of Zuqnîn*, III–IV, p. 125; Pseudo-Dionysius 1996, p. 115.

44 *Ibidem*.

45 *Ibidem*.

Palestină, Arabie, Mesopotamie, Sirie și Fenicie, regiuni în care a provocat pagube multor orașe și a ucis mulți muritori.⁴⁶

Autorul bizantin înregistrează, de asemenea, și alunecarea seismică de teren care a determinat formarea golfului din vecinătatea cetății Botrys, devenit un port natural, precum și valul seismic care a determinat un reflux al apelor mării, urmat de o revenire a acestora în vechile maluri. Cu prilejul prezentării acestor fenomene, el consemnează că *în orașul numit Botrys (adică al strugurilor), o mare parte dintr-un munte care era vecin mării, numit Lithoprosopos, fu smulșă și căzu în mare formând un mare port, potrivit pentru a primi vase mare deoarece acel oraș înainte nu avea port*, precum și faptul că *marea s-a retras o mie de pași de la țărm apoi s-a întors*.⁴⁷

Informațiile referitoare la cutremurul din vara anului 551 se regăsesc și în *Cronica* lui Mihail Sirianul, care cunoaște o serie de versiuni, redactate în limbile siriacă și armeană. Toate versiunile le preiau, chiar dacă într-o formă mai sumară și cu diferențe minore, pe cele ale predecesorilor ale căror opere au servit drept izvoare lucrării autorului. Diferențele sesizate constau, mai ales, în identificarea așezărilor afectate de seism. De altfel, asemenea diferențe se constată chiar între versiunile cronicii. Astfel, în cea mai extinsă versiune, în limba siriacă, a acesteia, Mihail Sirianul notează că, în aceeași epocă, *pe litoralul Phoeniciei, orașul Tripolis fu înghițit [de pământ], la fel și Berytos, Byblos, Botrys și orașele Galileei. Marea se retrase ca însăși două mile și vasele zăceau pe pământ*.⁴⁸ În cea de-a doua versiune, în aceeași limbă, știrea menționează faptul că *pe coasta maritimă a Phoeniciei, Tripolis, Berytos, Byblos (Gubail), Troas și orașele Galileei au fost distruse. Marea s-a retras două mile înăuntru, iar navele au ancorat pe uscat*.⁴⁹ În sfârșit, în versiunea în limba armeană, autorul susține că *orașele Tripolis, Pioulsos și Trovas sunt distruse. Cele din Galileea sunt devastate în egală măsură, iar marea se retrase până la două mile, așa că navele au eșuat pe plajele uscate*.⁵⁰

Este foarte posibil ca o serie de informații indirecte, cuprinse în unele surse, să aibă, de asemenea, în vedere și acest cutremur. Includem în rândurile acestora, în primul rând, pe cele din imnurile *asupra cutremurelor de pământ* ale poetului romano-bizantin din prima jumătate a secolului al VI-lea, Romanos Melodos, autorul a numeroase asemenea creații literare.⁵¹

*Următorul cutremur, cel de-al doilea, care a afectat teritoriile Imperiului Romano-Bizantin în intervalul analizat de noi, s-a produs la o dată neprecizată din cursul anului 551. Știrile referitoare la producerea acestui seism sunt transmise de autorii romano-bizantini contemporani, Procopios din Caesarea și Evagrius Scholasticos, sirian de origine, care le-a preluat pe cele ale primului.

46 Cedrenus 1838, p. 659.

47 *Ibidem*.

48 Michel le Syrien 1901, IX.XXIX.

49 Rabo (The Great) 2014, 9.29.

50 Michel le Grand 1868, p. 194.

51 Romanos le Mélode 1981, LIV.1-25.

În lucrarea lui, *De Bellis (Despre războaie)*, istoricul din Caesarea consemnează faptul că, *în această perioadă au avut loc cutremure puternice în toată Grecia, în urma cărora Boiotia (Boeotia/Beoția, n.n.), Achaia și ținuturile din jurul Golfului Crisaios (Corint, n.n.) fiind puternic zguduite, astfel că nenumărate sate și opt orașe au fost năruite din temelii, printre care Chaironeia, Koroneia și Patras, și tot Naupaktos, unde au existat, de asemenea, pierderi mari de vieți omenești.*⁵² Potrivit relatării autorului, în unele zone afectate de seism, *pământul a fost sfâșiat în multe locuri și s-au format crăpături. Acum, unele dintre aceste crăpături s-au închis, astfel încât pământul a prezentat aceeași formă și aspect ca înainte, dar în alte locuri au rămas deschise, astfel încât oamenii din acele locuri nu se pot întâlni decât folosind multe ocolișuri.*⁵³

Cutremurul a determinat un val seismic, care a afectat, în primul rând, regiunile de coastă ale Thesaliei și Beoției, inundând numeroase așezări. Acest fenomen este, de asemenea, înregistrat de Procopios în lucrarea sa, în care precizează că *în golful dintre Thessalia și Boiotia s-a produs un flux brusc al mării în zona cetății numite Echinaion și la Skarpheia din Boiotia. Avansând mult peste uscat, a inundat orașele de acolo și le-a năruit pe loc.*⁵⁴ Totodată, aflăm din lucrarea lui Procopios că *a trecut mult timp în care marea s-a suprapus cu continentul, astfel că, pentru o perioadă considerabilă, oamenii au putut merge pe jos până la insulele din interiorul acestui golf, deoarece apa mării, evident, își părăsise locul potrivit și, ciudat de spus, se răspândise pe uscat până la munții care se înalță acolo.*⁵⁵

Totodată, autorul romano-bizantin înregistrează o informație foarte interesantă cu privire la acțiunile oamenilor după retragerea apei mării între țărmurile ei, care poate fi inclusă între cele care se refereau la urmările seismului. Astfel, când *marea și-a revenit la locul ei, consemnează acesta, au rămas pești pe pământ, a căror înfățișare era complet necunoscută locuitorilor țării, așa că păreau un fel de minune. Crezându-i comestibili, i-au ridicat pentru a-i prăji, dar când căldura focului i-a atins, întregul corp a căzut într-o putrefacție lichidă de un fel insuportabil.*⁵⁶

În sfârșit, o ultimă informație referitoare la seismul din 551 aduce unele precizări privind pierderile de vieți omenești, precum și locul și contextul în care acestea s-au înregistrat. Referitor la aceste aspecte, autorul susține că *în locul unde se află așa-numita „Crăpătură”*

52 Prokopios 2014, 8.25.16-17; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.16-17; Procopius 1963, 4.25.16-17. Cf. Ambraseys 1962, p. 900, nr. 30; Cf. Guidoboni 1989, pp. 698–699; Cf. Guidoboni et alii 1994, pp. 331–332.

53 Prokopios 2014, 8.25.18; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.18; Procopius 1963, 4.25. 18.

54 Prokopios 2014, 8.25.19-20; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.19-20; Procopius 1963, 4.25.19-20.

55 Prokopios 2014, 8.25.20; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.20; Procopius 1963, 4.25. 20.

56 Prokopios 2014, 8.25.21; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.21; Procopius 1963, 4.25. 21.

*cutremurul puternic a provocat mai multe pierderi de vieți omenești decât în tot restul Greciei, mai ales din cauza unui festival pe care se întâmpla să se sărbătorească acolo și pentru care mulți se adunaseră în acel loc din toată Grecia.*⁵⁷

Știri referitoare la seismul care a afectat lumea greacă se regăsesc și în celelalte două lucrări ale lui Procopios, respectiv *De Aedificiis* (*Despre zidiri*) și *Historia Arcana* (*Istoria secretă*). Prima a fost redactată între anii 553 și 555, iar cea de-a doua, concepută ca o completare a Războaielor, a fost încheiată în anul 555 și finisată în taină până în anul 558.⁵⁸

Respectivele știri au un caracter general și sunt incluse între cele care menționează o serie de seisme care au afectat diferite regiuni ale Imperiului, în timpul domniei lui Justinianus I. Astfel, în *De Aedificiis*, relatând acțiunea de refacere a fortificațiilor cetăților din Grecia, Procopios notează, succint, că zidurile căzuseră în ruină cu mult timp înainte, la Corint din cauza unor cutremure teribile care loviseră orașul.⁵⁹ În *Istoria secretă*, autorul reia această idee, subliniind faptul că *cutremure de pământ au nimicit numeroase orașe nu numai din zona micro-asiatică a Imperiului Romano-Bizantin, ci și din regiunile europene, precum Lychnidos, din ținutul epiroților, și, în cazul seismului care ne interesează pe noi, Corint, care erau din vechime cetăți foarte populate: ele s-au năruit toate în timpul acesta din pricina cutremurelor și au pierit împreună cu aproape toți locuitorii lor.*⁶⁰

Știrile cuprinse în lucrările lui Procopios au fost reluate de istoricul bisericesc Evagrius Scholasticos, în lucrarea lui *Historia Ecclesiastica*, redactată la sfârșitul secolului al VI-lea. Și acesta reține *cutremurele puternice care au avut loc în Grecia, în timpul producerii cărora Boeotia și Achaia și împrejurimile golfului Crisaea au fost zguduite și nenumărate locuri și orașe au fost dărâmate până la temelii, precum și faptul că, în multe locuri s-au produs crăpături în pământ, dintre care unele s-au închis, în timp ce altele au rămas încă în deschise.*⁶¹

Informațiile transmise de autorii romano-bizantini au primit interpretări diferite, mai ales în ceea ce privește numărul de seisme la care aceștia ar fi făcut referire. Cei mai mulți istorici sunt de părere că toate știrile cuprinse de cronicari în lucrările lor se referă la unul și același cutremur, în timp ce alții identifică două sau trei seisme.⁶² Un exemplu elocvent, din rândul ultimilor, îl reprezintă Nicholas Ambraseys care, în temeiul respectivelor informații, identifică trei seisme care ar fi afectat, în 551, teritoriile Greciei: unul care s-a manifestat

57 Prokopios 2014, 8.25.22; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.22; Procopius 1963, 4.25.22.

58 Mihăescu 1972, p. 5; sau ediția Mihăescu 2006, p. 5.

59 Procopius 1971, IV.II.24; sau ediția: Procopio 2003, IV.II.

60 Prokopios 2010, III.18; sau edițiile: Procopius 1972, § 18; Procope 2004, XVIII.42-43; Procopius 2007, II.18.

61 Evagrius 2000, IV.23; sau ediția: Evagrius 2008, IV.XXIII.

62 Cf. McCail 1967, pp. 241–247; Cf. Meyer 1979, col. 283; Cf. Russell 1985, p. 45; Cf. Guidoboni 1989, pp. 698–699; Cf. Decker 2000, col. 1179. Cf. Guidoboni *et alii* 1994, pp. 331–332; Cf. Ambraseys 1962, p. 900; Cf. Ambraseys 2009, pp. 203–206.

puternic în zona Schisma și Beotia, altul în regiunea Golfului Meliakos, iar cel de-al treilea în ținutul cetăților Naupaktos și Patras.⁶³

Unii cercetători care au studiat fenomenul au formulat propriile concluzii, unele aflate în contradicție, mai ales cu privire la distrugerile provocate de seism. Spre exemplu, Ernst Meyer considera că, în timpul acestui cutremur, a fost distrus templul lui Zeus din Olympia.⁶⁴ La rândul lui, Wolfgang Decker admite că orașul a avut de suferit în urma cutremurului, pe care nu îl percepe, însă, drept o cauză unică și directă a încetării locuirii la Olympia.⁶⁵

În ceea ce ne privește, suntem și noi de părere că informațiile autorilor romano-bizantin se referă la unul și același cutremur, care, foarte probabil, a fost urmat de o serie de replici, ce s-au resimțit cu intensitate diferită în zonele Greciei Centrale și Meridionale, atinse de seism. De altfel, regiunile și așezările afectate sunt vecine unele cu altele sau situate la distanțe apropiate. Cutremurul produs în Grecia a fost datat de unii cercetători în toamna anului 551.⁶⁶ Considerăm această datare plauzibilă.

Constatăm, din aceleași știri, că fenomenul în cauză a fost însoțit de un puternic val seismic, care a afectat regiunile de coastă. Totodată, în unele zone, cutremurul a generat apariția unor mari crăpături în scoarța terestră, dintre care unele s-au închis, iar altele au rămas deschise.

3. Cutremurul dintre 551 și 554. În intervalul de timp supus analizei noastre, informațiile de care dispunem ne-au permis identificarea unui seism care a afectat grav Insula Kos. Cutremurul din Insula Kos este menționat doar în *Historia* a lui Agathias din Myrina. Informațiile privind producerea lui sunt indirecte, autorul romano-bizantin prezentând efectele cutremurului cu care a intrat în contact direct, în timpul călătoriei lui de la Alexandria, din Egipt, la Constantinopol. Niciuna dintre informațiile transmise de Agathias nu face însă posibilă o datare, nici măcar aproximativă a seismului.

Cu privire la efectele cutremurului, Agathias afirmă că, *în acea vreme, insula Kos, care se află la capătul îndepărtat al Mării Egee, a fost complet distrusă, cu excepția unei părți foarte mici, și la aceasta s-au adăugat diverse ciume nemaiauzite.*⁶⁷ Faptul că insula Kos a fost distrusă de un cutremur este susținut indirect de autorul romano-bizantin, care relatează că *adesea, orașe întregi au fost deja distruse de un cutremur; și-au pierdut foștii locuitori, dar au fost reconstruite de noi ocupanți.*⁶⁸

În relatarea lui, Agathias surprinde mai ales efectele distructive ale valului seismic care a lovit insula în urma cutremurului. Ca urmare, consemnează el, *marea, de fapt,*

63 Ambraseys 2009, pp. 203–206.

64 Meyer 1979, col. 283.

65 Decker 2000, col. 1179.

66 Russell 1985, p. 45.

67 Agathias 2018, II.16.1; sau edițiile: Agathias 1975, 2.16.1; Agatías 2008, II.16.1.

68 Agathias 2018, II.16.7; sau edițiile: Agathias 1975, 2.16.7; Agatías 2008, II.16.7.

revărsându-se prodigios, a scufundat clădirile de-a lungul țărmului și le-a distrus bogățiile și locuitorii. Forța valului mareic a fost atât de extraordinară încât a spulberat și a răsturnat chiar și acele locuri unde inundația nu a putut ajunge.⁶⁹ Urmarea acțiunii conjugate a cutremurului și a valului seismic pe care l-a generat a fost aceea că aproape întregul oraș era o grămadă de ruine de mare înălțime, cu pietre zăcând ici și colo, fragmente de coloane și grinzi căzute la pământ. Un praful gros plutea peste tot și ascundea aerul, astfel încât chiar amplasarea străzilor nu putea fi recunoscută, ci doar ghicită. Puține case au rămas intacte, și acestea nu erau cele construite din marmură, piatră sau alt material aparent mai solid și mai durabil, ci doar cele din cărămidă arsă și pământ.⁷⁰ În consecință, conchide istoricul din Myrina, totul acolo era înspăimântător și răsturnat, astfel încât nimic nu mai rămăsese pentru a aduce onoare orașului.⁷¹

Din informațiile transmise de Agathias reiese că pierderile umane au fost imense. Cu privire la acest aspect, el notează că *aproape toți locuitorii au pierit fără nicio distincție, fie că au fugit la temple, sau au rămas în casele lor, fie că s-au adunat în altă parte*, astfel că doar *înci și acolo se aflau câțiva bărbați, slăbiți și abătuți, și parcă complet indiferenți față de propriile vieți.*⁷²

Situația puținilor supraviețuitori era agravată de lipsa apei potabile. Agathias consemnează că toată apa din regiune, *lipsită brusc de calitatea ei potabilă, se transformase treptat într-o saramură ce nu putea fi băută.*⁷³ Situația s-a datorat, fără îndoială, valului seismic de proporții, care a acoperit insula și a contaminat pe termen lung sursele de apă potabilă, sau cel puțin majoritatea celor accesibile.

Pe fondul absenței oricăror informații cu privire la momentul producerii seismului care a afectat insula Kos, autorii contemporani nu s-au pus de acord asupra datării acestuia. Unii cercetători au optat pentru datarea lui în anul 551⁷⁴. Alții s-au pronunțat în favoarea datării cutremurului între 554 și 558⁷⁵. Nicholas Ambraseys consideră acest seism *un duplicat al cutremurului din c. 551 din Kos*⁷⁶.

În opinia noastră identificarea lui cu vreunul din cutremurele de pământ din 551 nu se justifică. Din relatarea lui Agathias, suntem în măsură să deducem că seismul care a devastat Insula Kos a fost urmat de un tsunami distrugător. Știrile transmise de autorii contemporani, Ioannes Malalas, Procopios din Caesarea sau Ioannes din Ephesos, conduc la concluzia că cutremurele de pământ care au devastat – unul, coasta siro-palestiniană la 6 sau 9 iulie 551, iar celălalt, o parte a teritoriului Greciei, la o dată neprecizată din același

69 Agathias 2018, II.16.2; sau edițiile: Agathias 1975, 2.16.2; Agatías 2008, II.16.2.

70 Agathias 2018, II.16.5; sau edițiile: Agathias 1975, 2.16.5; Agatías 2008, II.16.5.

71 Agathias 2018, II.16.6; sau edițiile: Agathias 1975, 2.16.6; Agatías 2008, II.16.6.

72 *Ibidem.*

73 *Ibidem.*

74 McCail 1967, p. 243; Ambraseys 2009, p. 199.

75 Guidoboni 1989, p. 703; Guidoboni *et alii* 1994, pp. 338–339.

76 Ambraseys 2009, p. 207.

an – nu au fost însoțite de valuri seismice distructive. În cazul cutremurului din 6 sau 9 iulie 551, toate sursele contemporane sunt de acord că apele mării, care inițial s-au retras, au revenit ulterior în vechile maluri, fără a inunda coastele.⁷⁷ Fenomen este specific unor furtuni puternice, în timpul cărora vântul bate dinspre uscat spre mare, împingând apa spre larg – fapt confirmat, de altfel, de Ioannes din Ephesos, care menționează o furtună violentă desfășurată concomitent cu seismul.⁷⁸ În ceea ce privește valul seismic provocat de cutremurul care a afectat Grecia, știm că acesta a inundat teritoriile de coastă, fără a provoca mari daune. Din relatarea lui Procopios putem deduce că nivelul acestuia s-a situat mult sub nivelul valurilor seismice constatăte de Agathias pe Insula Kos, ceea ce scoate din discuție și acest seism.⁷⁹

În cea privește datarea cutremurului, care a devastat Insula Kos, cândva între 554 și 558, considerăm că nici această opinie nu se justifică. Agathias, care prezintă distrugerile suferite de Insula Kos în contextul prezentării producerii cutremurului din Egipt din 554, pe care l-a trăit la fața locului, lasă să se înțeleagă că seismul care a afectat insula egeeană a avut loc cu câțiva ani mai devreme. În temeiul acestor informații, suntem de părere că seismul care a generat tsunami ce a afectat Insula Kos s-a produs la o dată care nu poate fi precizată, cuprinsă între anii 551 și 554, având epicentrul undeva în largul insulei.

4. Cutremurele din anul 554. Anul 554 înregistrează noi cutremure, care au afectat teritoriile ale Imperiului Romano-Bizantin. Informațiile avute la dispoziție ne permit identificarea a două seisme produse în acest an: unul în noaptea de 15 august, celălalt în 14 octombrie.

*Primul cutremur de pământ din anul 554, care s-a produs în Imperiul Romano-Bizantin și a afectat inclusiv Constantinopolul, a avut loc în noaptea de 15 august. O serie de informații referitoare la el – directe sau indirecte, sumare sau detaliate, clare sau confuze, care-l datează exact sau aproximativ – se regăsesc într-un număr apreciabil de surse, contemporane sau târzii, cuprinse între secolele VI și XIII.

Referitor la producerea cutremurului și la consecințele acestuia la Constantinopol, Ioannes Malalas consemnează, în lucrarea lui, că *în luna august a celui de-al 2-lea indiction a avut loc un cutremur uriaș și multe case, băi și biserici au avut de suferit și, de asemenea, părți din zidurile Bizanțului. În timpul acestui șoc sulița, pe care o ținea statuia din Forumul lui Constantin a căzut și s-a înfipt în pământ până la o adâncime de trei coți. Mulți au rămas prinși sub dărâmturi.*⁸⁰

Același autor mai înregistrează, în cronică la o serie de informații referitoare la situația din alte regiuni. Aflăm, în acest fel, că în timpul acestui cutremur *și alte orașe au suferit,*

77 Malalas 2017, 18.112; sau ediția: Malalas 1986, 18.112. Joannis Ephesi Syri 2012, II.I.

78 Joannis Ephesi Syri 2012, II.I.

79 Prokopios 2014, 8.25.20; sau edițiile: Procopio 1977, 8(IV).25; Procopio 2007, VII(IV).25.20; Procopius 1963, 4.25.20.

80 Malalas 2017, 18.118; [sau ediția: Malalas 1986, 18.118.

printre care și *Nicomedia*, din care o parte s-a prăbușit, astfel că abia câteva zile mai târziu, oamenii au fost scoși în viață de sub dărâmturile” acestui oraș, precum și faptul că acest cutremur a durat 40 de zile.⁸¹

Știri cu un conținut similar celor ale lui Ioannes Malalas, referitoare la efectele cutremurului din 15 august 554 la Constantinopol, sunt înregistrate și în izvorul cunoscut sub numele *Marele Cronograf*. Autorul acestei surse consemnează, fără a data momentul producerii lui, că *în timpul domniei aceluiași Justinianus, un mare cutremur a avut loc la Constantinopol, în urma căruia, în oraș, „s-au prăbușit biserici și case și zidul, în special cel de la Poarta de Aur. De asemenea, acolo a căzut și sulița pe care o ținea statuia care stătea în Forum și mâna dreaptă a statuii de la Xerolophus, și mulți au murit și o mare frică i-a cuprins pe toți.*⁸²

Un alt autor romano-bizantin contemporan, Agathias din Myrina, face și el câteva referiri la acest cutremur, pe care, însă, nu îl datează. Spre deosebire de știrile celorlalți autori, cele provenite din *Historia* lui Agathias, cu privire la efectele asupra Constantinopolului, sunt mult mai sumare. Acesta se limitează să noteze că *în acel timp, în vară, fu un mare cutremur de pământ la Constantinopol.*⁸³

În același sens se exprimă sursa hagiografică *Vita S. Symeonis Stilytae iunioris*. Potrivit acestei surse, după un cutremur produs zonele de răsărit ale Mediteranei, la care a fost martor, Sfântul Symeon a avut o viziune cu un seism care urma să lovească Constantinopolul. Din acest motiv, la nouă zile de la respectivul seism, a venit și s-a stabilit la nord de capitală. *Vita* relatează în continuare că, *șase zile mai târziu, se produse la Constantinopol, în noapte, un mare cutremur de pământ și, urmând cartierele, un mare număr de case s-au prăbușit în parte și multă lume și-a pierdut viața.*⁸⁴

Asemenea celorlalte surse, și *Vita S. Symeonis Stilytae iunioris* înregistrează devastările produse de seism în alte regiuni ale Imperiului Bizantin, situate în vecinătatea capitalei. Astfel, sursa consemnează faptul că *Nicomedia, de asemenea, fu distrusă, la fel ca și orașul numit Rbregion, Niceea în parte și alte orașe situate aproape, în Illyricum.*⁸⁵

În temeiul acestor informații și în măsura în care ele sunt veridice, suntem în măsură să conchidem că seismul din 15 august pare să fi fost mai puternic decât reiese din știrile transmise de celelalte surse. Numai așa se explică propagarea undei seismice, cu efecte distructive până în Illyrcum, dioceză care reunea provinciile situate în partea central-nord-vestică a Peninsulei Balcanice.

La începutul secolului al IX-lea, Theophanes Confessor înregistra și el, în *Chronographia* lui, evenimentele legate de producerea cutremurului din noaptea de 15 august și efectele lui la Constantinopol și în alte regiuni ale Imperiului. Acesta consemnează că, *în 15 august*

81 *Ibidem*.

82 Great Chronographer 2007, § 8; sau ediția: Great Chronographer 1989, § 8.

83 Agathias 2018, II.15.1; sau edițiile: Agathias 1975, 2.15.1; Agathias, 2008, II.15.1.

84 *Vie de Syméon Stylite*, § 106.

85 *Ibidem*.

*a acestui an (6046/554, n.n.), în al doilea indiction, în mijlocul nopții, pe când duminica răsărea, a avut loc un teribil cutremur. Au fost distruse multe case, băi, biserici și o parte a zidului Constantinopolului, mai ales lângă Poarta de Aur.*⁸⁶

În ceea ce privește efectele cutremurului în afara Constantinopolului, știrile transmise de Theophanes Confessor nu diferă semnificativ de ale celorlalți, însă sunt mai sumare. El consemnează doar că *o mare parte din Nicomedia s-a prăbușit și ea și că cutremurele de pământ au durat 40 de zile.*⁸⁷

Seismul din 554 își găsește o sumară prezentare și în *Chronica* lui Georgios Monachos, care și-a redactat lucrarea înainte de mijlocul secolului al IX-lea. Referitor la distrugerile materiale și pierderile umane provocate la Constantinopolul, autorul consemnează că aici *mari și multe biserici și case au fost distruse și cea mai mare parte a zidului orașului a fost dărâmată și o mare mulțime de oameni au murit.*⁸⁸

Într-o manieră succintă, Georgios Monachos, înregistrează și unele efecte ale cutremurului în afara Constantinopolului, precum distrugerea orașului Rhegion, situat la sud-vest de capitală. Asemenea predecesorilor săi, și acest autor afirmă că *pământul s-a cutremurat 40 de zile și de nopți.*⁸⁹

Autorul bizantin Georgios Kedrenus, care și-a redactat opera în secolul al XI-lea, a preluat din operele predecesorilor săi informațiile referitoare la producerea cutremurului din 15 august 554, atât la Constantinopol, cât și în alte regiuni răsăritene ale Imperiului. În consecință, știrile transmise de el nu diferă semnificativ, cu excepția datării, de cele prezentate până în acest punct al demersului nostru. Spre exemplu, cel mai probabil inspirat din alte surse, el menționează în cronică sa că în al 27-lea an de domnie a lui Justinianus I, *în luna august, ziua cincisprezece, fu un mare cutremur, care a dărâmat multe case, multe biserici și multe băi, și, mai ales, zidurile de la Poarta de Aur și a nimicit iar mulți muritori.*⁹⁰

Informația lui Georgios Kedrenos cu privire la producerea cutremurului de pământ în al 27-a an de domnie a lui Justinianus I nu concordă, însă, cu datarea seismului în 15 august 554, așa cum susțin celelalte izvoare. Cel de-al 27-lea an de domnie a lui Justinianus s-a situat între 1 august 553 și 31 iulie 554. Din conținutul informațiilor acestui autor târziu, ar reieși că data producerii seismului a fost 15 august 553. Datarea este, însă, contrazisă de informațiile provenite din celelalte surse.

Alte câteva informații transmise de Georgios Kedrenos se referă la distrugerile suferite de alte regiuni răsăritene ale Imperiului Bizantin și la durata seismului. Din nou este scoasă în evidență situația Nicomediei, din care *o mare parte s-a prăbușit*, precum și faptul că *această mișcare a durat patruzeci de zile.*⁹¹

86 Theophanes 1997, AM 6046, AD 553/4.

87 *Ibidem.*

88 Monachos 1978, p. 642.

89 *Ibidem.*

90 Cedrenus 1838, p. 674.

91 Cedrenus 1838, p. 674.

Cutremurul din 15 august 554 a beneficiat și de atenția unor autori orientali, care și-au redactat lucrările în alte limbi decât greaca. Conținutul informațiilor transmise de lucrările unora dintre acești autori nu diferă semnificativ de cele ale unor dintre autorii bizantini.

La același cutremur fac referire și o serie știri transmise de Ioannes de Ephesos. Cu excepția faptului că acesta datează cutremurul în anul 862 al erei siriene, adică 551, informațiile transmise de el sunt aproape identice cu cele ale lui Ioannes Malalas. Cu privire la modul în care a fost afectat Constantinopolul, episcopul de Ephesos, afirmă că *pământul s-a zguduit puternic în Cetatea Regină, în a șaptea zi a lunii august, târziu în noapte, când în stăpânirile răsăritene, în urma mișcării, multe case s-au dărâmat și au devenit triste morminte ale locuitorilor, s-au răsturnat multe biserici, băi, zidurile orașelor, mai presus de toate zidurile Cetății Regină, care se numesc Poarta de Aur, au căzut.*⁹²

Informații similare, ca și conținut, cu cele ale lui Ioannes Malalas, se regăsesc și în lucrarea lui Ioannes de Ephesos și în prezentarea modului în care seismul a afectat alte așezări urbane ale Imperiului Bizantin. Spre exemplu, acesta notează faptul că *în același cutremur, mulți oameni au pierit ici și colo, că multe orașe au fost răsturnate și distruse, precum Nicomedia, metropola Bithyniei, complet dărâmată și distrusă, că numeroși oameni au fost nimiciți de casele căzute, că mulți dintre ei au fost găsiți în viață sub ruine dar și că acele cutremure teribile și continue au durat patruzeci de zile.*⁹³

Un conținut asemănător au informațiile cuprinse în partea a treia a *Cronicii lui Zuqnîn*, care acoperă perioada 488/489–577/578. Influența lucrării lui Ioannes de Ephesos asupra acestei cronici este în afara oricărei discuții. Asemenea arhierelui de Ephesos, autorul cronicii notează că, în anul 862 (551), *un mare cutremur a avut loc în capitală (Constantinopol), într-o duminică, respectiv că în ziua de șapte a lunii lui Ab (august), în capitală a avut loc un cutremur îngrozitor, teribil și puternic, în miezul nopții, pe când Duminica răsărea. Numeroase case s-au prăbușit în el și au devenit oribile morminte pentru locuitorii lor. Multe biserici, băi și ziduri din oraș – în special zidul capitalei care se numea «Poarta de Aur» – s-au prăbușit. Multe persoane din toată țara au pierit în cutremurul acela.*⁹⁴

Cu privire la efectele cutremurului în afara Constantinopolului, acest izvor consemnează, asemenea altora, că în restul Imperiului Bizantin *multe orașe s-au prăbușit și au fost distruse la fel ca Nicomedia, metropola Bithyniei, care a căzut și a fost total ruinată; cea mai mare parte a fost înghițită de mare, iar restul a fost îngropat sub ruine. Mulți oameni au fost găsiți în viață sub ruine; unii au fost scoși nevătămați, dar alții au fost scoși cu vătămături, precum și faptul că aceste seisme înspăimântătoare, au durat „unul după altul timp de patruzeci de zile.”*⁹⁵

În secolul al XII-lea, patriarhul jacobit al Antiochiei Syriei, Mihail IV, cunoscut sub numele de Mihail Sirianul sau Rabo (cel Mare), înregistra și el cutremurul din 15 august 554

92 Joannis Ephesi Syri 2012, II.I.

93 *Ibidem*.

94 *Chronicle of Zuqnîn*, III-IV, p. 124; Pseudo-Dionysius 1996, pp. 112–113.

95 *Chronicle of Zuqnîn*, III-IV, p. 124; Pseudo-Dionysius 1996, p. 113.

în vasta sa cronică universală. În versiunea extinsă a cronicii, acesta menționa că a fost *un nou cutremur de pământ, foarte violent în orașul imperial* (Constantinopol, n.n.), *în luna lui ab (august), în timpul căruia multe case fură dărâmate și deveniră mormintele locuitorilor lor. Biserici, băi și zidul care se numea al Porții de Aur, de asemenea s-au prăbușit.*⁹⁶

Într-o altă versiune a cronicii, Mihail Sirianul consemna, faptul că *la Constantinopol a avut loc un cutremur sever, în luna august, multe case s-au prăbușit și au devenit morminte și băile și bisericile s-au prăbușit și au devenit morminte pentru locuitorii lor. Zidul de la Poarta de Aur s-a prăbușit și el.*⁹⁷

Referitor la efectele cutremurului în afara Constantinopolului, informațiile din ambele variante ale cronicii sunt similare. În amândouă se subliniază că *Nicomedia a fost complet distrusă de acest cutremur.*⁹⁸

În ceea ce privește durata cutremurului, ea diferă în cele două versiuni. În timp ce, în versiunea extinsă, se afirmă că *aceste cutremure teribile avură lor timp de douăzeci de zile*, în cealaltă versiune autorul susține că acest cutremur *a durat patruzeci de zile*⁹⁹

În sfârșit, dintre informațiile transmise de Mihail Sirianul, le mai reținem pe cele cuprinse în versiunea armeană a cronicii lui. În această versiune, autorul relatează sumar că *Constantinopolul a suferit un cutremur timp de patruzeci de zile. O mulțime de case serviră de morminte locuitorilor. Bisericile se prăbușiră.*¹⁰⁰

Încheiem investigația noastră asupra informațiilor directe referitoare la cutremurul din 15 august 554 cu cele cuprinse în *Chronographia* lui Grigoryos Bar Hebraeus, redactată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Știrile consemnate de el cu privire la situația din Constantinopol sunt asemenea celor din celelalte surse. El se limitează să noteze succint că *un sever cutremur a avut loc în Constantinopol în luna lui Ab (august) și multe case, băi și biserici au fost dărâmate și zidul Porții de aur a căzut.*¹⁰¹

Distrugerile provocate de seism în afara Constantinopolului, precum și durata acestuia, sunt alte aspecte care își găsesc prezentări sumare în lucrarea lui Grigoryos Bar Hebraeus. Singurele știri referitoare la devastările provocate de cutremur în alte regiuni decât capitala Imperiului menționează doar distrugerea orașului Rhegion. Cu privire la durata seismului, asemenea altor autori, și Bar Hebraeus susține că acesta *a durat patruzeci de zile.*¹⁰²

Alte izvoare oferă informații indirecte referitoare la cutremurul din 15 august 554. Deducem acest lucru din știrile transmise privind efectele sale asupra unor cetăți ale Imperiului care au fost afectate de el, odată cu Constantinopolul.

96 Michel le Syrien 1901, IX.XXIX.

97 Rabo (The Great) 2014, 9.29.

98 Michel le Syrien 1901, IX.XXIX; Rabo (The Great) 2014, 9.29.

99 Cf. Michel le Syrien 1901, IX.XXIX; Rabo (The Great) 2014, 9.29.

100 Michel le Grand 1868, p. 195.

101 Bar Hebraeus, 2003, p. 76.

102 *Ibidem*.

Considerăm, că o parte din versurile epigramelor lui Ioannes Barboukallos, precum *iată-mă, un oraș nefericit cum nu mai este unul, împânzesc pământul cu cadavrele locuitorilor mei, nefericiți între toți* sau *că cetatea care a fost cândva scaunul Grațiilor a devenit locuința spectrelor*, respectiv *mormântul muritorilor fără înmormântare*” ori că orașul nu este „*altceva decât un mormânt*, pot fi asociate și efectelor seismului asupra Constantinopolului, care a avut, de asemenea, mult de suferit.¹⁰³ Este, de asemenea, foarte probabil ca cel puțin o parte din versurile imnurilor poetului romano-bizantin Romanos Melodos, *asupra cutremurelor de pământ* să fi fost inspirate de acest seism.¹⁰⁴

Parcursul informațiilor transmise de surse evidențiază faptul că principala controversă determinată de conținutul acestora este cea referitoare la datarea seismului. Dacă facem abstracție de izvoarele care nu se pronunță în acest sens, constatăm că unele au înregistrat producerea seismului în 551, altele în 554. Acest fapt s-a reflectat și în opiniile cercetătorilor care au studiat acest aspect, astfel încât unii s-au pronunțat în favoarea unuia sau a celuilalt dintre cei doi ani.¹⁰⁵

O știre care se regăsește aproape în toate izvoarele disponibile, este aceea că seismul din 15 august 554 ar fi durat 40 de zile. Concluzia cea mai logică care se poate formula și admite, în temeiul acestei informații, este aceea că seismul din 15 august 554 a fost urmat, cel mai probabil, de o succesiune de replici de intensități diferite.

*Al doilea cutremur, înregistrat de unele surse, s-a produs, potrivit majorității datărilor, la 14 octombrie 554.¹⁰⁶ Seismul care, se pare că a avut loc în Egipt, s-a resimțit inclusiv la Alexandria. Informațiile referitoare la producerea și efectele lui se regăsesc în lucrarea *Historia* lui Agathias și în *Chronica* lui Ioannes, episcop copt de Nikiou, redactată în a doua jumătate a secolului al VII-lea. Așa cum vom constata în urma parcurgerii lor, știrile transmise de cei doi autori, privind intensitatea seismului, sunt contradictorii.

Din informațiile transmise de Agathias conchidem că acestea sunt cele ale unui martor ocular, autorul însuși aflându-se în Alexandria în momentul producerii seismului. Potrivit relatării lui, în acea vreme, *în Alexandria cea mare, care se află lângă Nil, pământul tremura, dar într-un mod neobișnuit: era o senzație de mișcare foarte ușoară și deloc evidentă, dar totuși reală.*¹⁰⁷

Din știrile autorului romano-bizantin deducem că seismul a fost unul moderat ca intensitate. Totuși, el a stârnit panică în rândul locuitorilor, care și-au părăsit speriați locuințele,

103 *Anthologie Grecque*, pp. 36–37, nr. 425–427; sau ediția: *Greek Anthology*. III, pp. 236–237, nr. 425–427.

104 Romanos le Mélope 1981, LIV.1-25.

105 Cf. Grumel 1958, p. 478; Cf. Downey 1955, p. 598; Cf. Hermann 1962, col. 1111; Cf. Cameron 1970, pp. 138–139; Cf. Shebalin *et alii* 1974, Catalogue of Earthquakes, Sheet 7; Cf. Russell 1985, pp. 45–46; Cf. Guidoboni 1989, pp. 700–701; Cf. Guidoboni *et alii* 1994, pp. 336–337; Cf. Meier 2000, pp. 287–295.

106 Cf. Cameron 1970, p. 1; Cf. Guidoboni *et alii* 1994, pp. 38–39.

107 Agathias 2018, II.15.5; sau edițiile: Agathias 1975, 2.15.5; Agathias 2008, II.15.5.

fapt semnalat de Agathias, care relatează că *toți locuitorii locului, în special cei mai în vârstă, au fost foarte uimiți de acest fenomen, care nu se mai avusese niciodată loc. Nimeni nu a rămas în casă, dar oamenii s-au revărsat pe străzi, panicați puternic de natura sa neașteptată și extraordinară.*¹⁰⁸ Autorul însuși recunoaște că a trecut prin asemenea spaimă afirmând: *cât despre mine (mă aflu atunci în acel loc pentru studiile care le preced pe cele ale legilor), am fost cuprins de frică, chiar și la o foarte mică trepidație. O teamă accentuată de conștientizarea faptului că locuințele autohtonilor nu sunt nici solide, nici impunătoare, nici capabile să stea nemișcate dacă sunt zguduite chiar și pentru scurt timp, deoarece sunt foarte fragile și fără rezistență (sunt făcute dintr-un singur strat de piatră.)*¹⁰⁹ În ceea ce-i privește pe ceilalți locuitori, Agathias notează că aceștia nu erau atât de înfricoșați *din cauza a ceea ce tocmai se întâmplase, cât mai ales de teama că li se părea probabil că același lucru se va întâmpla din nou, respectiv de posibilele replici ale seismului.*¹¹⁰

O scurtă referire la acest seism face și Ioannes, episcopul copt de Nikiou. Spre deosebire de Agathias, Ioannes de Nikiou prezintă un cutremur de mare intensitate. Prelatul afirmă că *în timpul domniei împăratului Justinian, a avut loc și un mare cutremur în Egipt, în timpul cărui multe orașe și sate au fost înghițite în abis.*¹¹¹ În aceeași notă, autorul susține că seismul a fost urmat de ciumă și că *abia după un an, au încetat atât ciuma, cât și cutremurele care se simțiseră peste tot.*¹¹² Potrivit aceleiași surse, locuitorii Egiptului comemorau acest moment în a șaptesprezecea zi a lunii teqmet, dată care corespunde zilei de 27 octombrie.¹¹³

Această ultimă știre are, în opinia noastră, două explicații plauzibile: fie seismul a fost urmat de un număr extrem de mare de replici, care s-au succedat pe o perioadă îndelungată, fie a fost urmat de o succesiune de cutremure distincte, produse la intervale mai lungi sau mai scurte de timp.

Datarea seismului a generat, și în acest caz, o controversă. Unii cercetători au optat pentru încadrarea lui în anul 551,¹¹⁴ în timp ce alții s-au pronunțat în favoarea datării cutremurului 14 octombrie 554.¹¹⁵

5. Cutremurul din 11 iulie 555. Al doilea cutremur din perioada analizată de noi, care a afectat teritoriile Imperiului Romano-Bizantin, inclusiv Constantinopolul, s-a produs la 11 iulie 555. Informațiile referitoare la acest seism sunt extrem de puține și sumare, fiind păstrate exclusiv în izvoare târzii, datate în secolele IX și XI-XII. Seismul este menționat

108 *Ibidem.*

109 Agathias 2018, II.15.7; sau edițiile: Agathias 1975, 2.15.7; Agatías 2008, II.15.7.

110 Agathias 2018, II.15.8; sau edițiile: Agathias 1975, 2.15.8; Agatías 2008, II.15.8.

111 John of Nikiu 2007, XC.81; sau edițiile: John of Nikiu 1981, XC.81; John of Nikiu 1916, XC.81; Jean de Nikiou 1883, § XC.

112 *Ibidem.*

113 *Ibidem.*

114 McCail 1967, p. 243; Cameron 1970, p. 1.

115 Guidoboni 1989, p. 703; Guidoboni *et alii* 1994, pp. 338–339; Ambraseys 2009, p. 207.

în doar două surse: *Chronographia* lui Theophanes și *Historiarum Compendium* al lui Georgios Kedrenos.

În lucrarea sa, Theophanes Conferssor menționează doar succint faptul că, *în 11 iulie a acestui an* (AM 6047/AD 555, n.n.), *în cel de-al 3-lea indiction, la prăznuirea Sfintei Euphemia a Hotărârii, a avut loc un mare cutremur*.¹¹⁶ La fel de succinte sunt și știrile cuprinse de Georgios Kedrenos în lucrarea sa, unde se limitează să noteze că, în cel de-al 28-lea an al domniei lui Justinianus I, „*în luna iulie, în zona muntelui s-a produs un mare cutremur*.”¹¹⁷

În temeiul informațiilor transmise de Georgios Kedrenos, Nicholas Ambraseys identifică un cutremur nelocalizat, produs în iulie 555, într-o zonă montană.¹¹⁸ În opinia noastră, identificarea unui nou cutremur pe baza sumarelor informații transmise de autorul bizantin din secolele XI-XII, nu se susține. Ca urmare, ne raliem autorilor care consideră că aceste știri se referă la același seism din 11 iulie – o opinie pe care o considerăm pe deplin întemeiată.

6. Cutremurele din anul 557. Anul 557 ar putea fi considerat drept anul marilor cutremure în Imperiul Romano-Bizantin, care au afectat grav inclusiv Constantinopolul. Între mijlocul lunii aprilie și sfârșitul lunii decembrie ale acestui an, capitala Imperiului a fost lovită de trei seisme de mare intensitate.

O serie de știri referitoare la aceste cutremure se regăsesc atât în unele surse bizantine, cât și în izvoarele orientale. Absența unor datări certe, asociată cu caracterul confuz al informațiilor transmise de cronicari, face extrem de dificilă identificarea exactă a fiecărui seism și a efectelor care îi pot fi atribuite.

*Primul dintre cele trei seisme s-a produs în 16 aprilie 557. Principalele informații referitoare la eveniment provin din cronicile lui Ioannes Malalas și Theophanes Confessor. Știrile cuprinse în lucrările celor doi autori sunt foarte sumare. Atât Ioannes Malalas, cât și Theophanes Confessor consemnează aceeași informație interesantă și, într-o anumită măsură ciudată: *în luna aprilie, în același indiction* (indictionul 5, n.n.) sau *luni, 16 aprilie s-a produs un cutremur înspăimântător care nu a provocat nicio pagubă*.¹¹⁹

După cum se poate constata, informațiile transmise de cei doi autori sunt extrem de contradictorii. În concluzie, rămâne complet inexplicabil modul în care un cutremur calificat drept *înspăimântător* nu a provocat orașului sau regiunii învecinate *nicio pagubă*.

*Al doilea cutremur din acest an, care a afectat Constantinopolul, s-a produs la 19 octombrie. Știrile care îl menționează se regăsesc, în primul rând, în *Chronographia* lui

116 Theophanes 1997, AM 6047, AD 554/5.

117 Cedrenus 1838, pp. 674–675.

118 Ambraseys 2009, p. 208.

119 Malalas, 2017, 18.123; sau ediția: Malalas 1986, 18.123]; Theophanes 1997, AM 6049, AD 556/7.

Theophanes Confessor și în *Historiarum Compendium* al lui Georgios Kedrenos, dar și în cele din *Cronica lui Zuqnîn* (în partea atribuită lui Pseudo-Dionysios de Tel-Mahre), precum și în *Cronica* lui Mihail Sirianul. Aceste surse sunt inegale atât din punct de vedere al cantității, cât și al valorii informațiilor.

Detaliile transmise de Theophanes Confessor sunt extrem de sumare. Ele se reduc la precizarea datei și a momentului producerii seismului, autorul consemnând succint faptul că *în acest an, vineri, 19 octombrie, din al 6-lea indiction, a avut loc un mare cutremur, exact când sâmbăta răsărea.*¹²⁰

Spre deosebire de știrile înregistrate de Theophanes, cele comunicate de Georgios Kedrenos prin intermediul lucrării lui sunt indirecte, mult mai succinte și generale. Potrivit acestui autor, în anul 31 al domniei lui Justinianus, care corespunde perioadei 1 august 557–31 iulie 558, *s-au produs din nou diferite cutremure.*¹²¹ Fără îndoială, între aceste *diferite cutremure*, autorul include și seismul din 19 octombrie 557.

Tot indirect se referă la acest cutremur și Mihail Glykas. În lucrarea sa, *Annales*, autorul bizantin notează succint că *a venit un cutremur care s-a extins peste toate părțile lumii.*¹²² Având în vedere contextul în care este menționat acest seism în lucrarea lui Mihail Glykas, considerăm că el nu poate avea în vedere decât cutremurul din 19 octombrie 557.

*Cel de-al treilea seism din anul 557 s-a produs la 14/23 decembrie. Informațiile provenite din toate sursele disponibile converg în sensul că a fost cel mai violent și mai distructiv dintre toate. Astfel de știri, referitoare la producerea seismului și la distrugerile provocate de el, se întâlnesc atât în lucrările unor autori romano-bizantini contemporani și bizantini târzii, cât și în cele ale unor autori orientali, la rândul lor contemporani sau tardivi.

O prezentare detaliată a cutremurului din 14/23 decembrie 557, care a afectat Constantinopolul, se regăsește în *Historia* lui Agathias, contemporan evenimentelor. Seismul, susține autorul romano-bizantin, a fost *de o asemenea violență cum nu mai cunoscusem niciodată înainte așa ceva, atât prin amploarea magnitudinii, cât și prin durata lui, astfel că în urma producerii sale, orașul a fost distrus aproape complet.*¹²³

Aflăm din relatarea lui Agathias că, *în miezul nopții pe când oamenii cetății dormeau și se odihneau, prăpădul a căzut deodată și îndată totul s-a zguduit din temelii.*¹²⁴ Acesta a constituit doar debutul unei succesiuni de cutremure *foarte violente chiar de la început*, care, afirmă același autor, în perioada următoare *au continuat să crească și să se întărească, de parcă dezastrul ar fi încercat să atingă un apogeu.*¹²⁵

Panica provocată în rândul populației de violentul seism produs în miez de noapte ocupă un spațiu important în prezentarea făcută de Agathias în lucrarea sa. În urma producerii

120 Theophanes 1997, AM 6050, AD 557/8.

121 Cedrenus 1838, p. 675.

122 Glykas 1866, col. 503.269; sau ediția: Glykas 1836, p. 500.

123 Agathias 2018, V.3.1; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.1; Agatías 2008, V.3.1.

124 Agathias 2018, V.3.1; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.1; Agatías 2008, V.3.1.

125 Agathias 2018, V.3.3; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.3; Agatías 2008, V.3.3.

cutremurului, notează el, *toată lumea se trezise și țipete, gemete și – ca de obicei în aceste împrejurări – s-au auzit peste tot, un strigăt spontan către divinitate. Apoi un bubuit violent, enorm, ca un tunet venind dinspre măruntaiile pământului, a urmat acestui șoc și a dublat fricile. Aerul din jur a fost ascuns de un abur întunecat care se răspândește de nu știu unde. Totul era întunecat și încetșosat. De asemenea, populația, și-a pierdut simțurile sub influența panicii, a fugit afară din case și imediat străzile și pasajele s-au umplut de oameni, de parcă, chiar fiind acolo, nu era posibil să pieri. [...]. Cu toate acestea, pentru că pe măsură ce ne ridicam neîncetat ochii spre cer și imploram divinitatea, frica și necazul sufletelor păreau încet-încet să se potolească. Deși erau udați de puțină zăpadă și asupriți de frig, ei au rămas totuși afară, cu excepția celor care, refugiindu-se în incintele sfinte, s-au prosternat acolo.*¹²⁶

În contextul situației extreme, deosebirile de clasă socială și de sex au dispărut. Agathias consemnează că *multe femei, nu doar din clasele inferioare, dar și din cele superioare, s-au ciocnit și amestecat cu bărbații.* Astfel, conchide el *rangul social, decența, conștientizarea privilegiilor, tot ceea ce, în conformitate cu aceasta, trebuia să fie respectat au fost apoi bulversat și călcat în picioare, în timp ce sclavii nu dădeau mai multă atenție stăpânilor și fără să le asculte ordinele se adunau în locuri sacre, dominați de o teamă mai mare.*¹²⁷ Pericolul unei morți iminente a pus semnul egalității între locuitorii orașului, fapt semnalat de Agathias, care susține, fără echivoc, că *inferiorii se simțeau egali cu autoritățile, pentru că pericolul care surveni era comun și toți credeau că vor pieri în curând.*¹²⁸

Alte consemnări ale autorului romano-bizantin prezintă impactul seismului asupra construcțiilor din Constantinopol, îndeosebi asupra clădirilor de locuit, sau înregistrează zonele capitalei afectate în mod deosebit de cutremur. Ca urmare, arată el, *multe clădiri s-au prăbușit în acea noapte, în special în Rhegion, care este portul orașului, și multe lucruri uimitoare se produsură: aici acoperișurile, fie că erau din piatră sau din lemn, s-au îndepărtat unul de celălalt, întrerupându-și continuitatea și deschizându-se puțin, astfel încât să se poată vedea prin crăpătură, ca prin aer liber, cerul și stelele, apoi din nou s-au întors brusc la asamblarea lor anterioară; acolo coloane situate la un etaj superior au fost aruncate departe de violența șocului și au târât casele alăturate spre altele mai îndepărtate și parcă ar fi fost aruncate cu o praștie, au fost aruncate la pământ și au rupt totul în bucăți.*¹²⁹

Referirile lui Agathias la victimele umane sunt sumare. Cu privire la acest aspect, el menționează succint că *fu un număr mare de morți, majoritatea necunoscuți, precum și faptul că dintre cei puternici și senatori, singurul care și-a pierdut viața a fost Anatolios, care fusese onorat cu demnitatea de consul și primise însărcinarea să vegheze asupra reședințelor și a bunurilor împăratului și să le administreze, care avea funcția de curator.*¹³⁰ Deducem din informațiile transmise de Agathias că pierderile imense suferite de populația orașului au

126 Agathias 2018, V.3.4-6; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.4-6; Agatías 2008, V.3.4-6.

127 Agathias 2018, V.3.7-8; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.7-8; Agatías 2008, V.3.7-8.

128 Agathias 2018, V.3.8; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.8; Agatías 2008, V.3.8.

129 Agathias 2018, V.3.9; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.9; Agatías 2008, V.3.9.

130 Agathias 2018, V.3.10; sau edițiile: Agathias 1975, 5.3.10; Agatías 2008, V.3.10.

provenit, în principal, din rândul claselor inferioare, situație explicabilă, în opinia noastră, prin calitatea slabă a clădirilor care le serveau drept locuințe.

Existența numeroaselor replici ale cutremurului din 14 decembrie, precum și impactul lor asupra locuitorilor capitalei, sunt semnalate clar de Agathias. Acesta consemnează categoric în lucrarea sa că, după marele cutremur, *în majoritatea zilelor care au urmat, au existat încă zguduiri seismice, scurte și diferite de cele de la început, totuși suficiente pentru a semăna panică în rândul supraviețuitorilor.*¹³¹ În continuarea relatării, Agathias insistă asupra acestui aspect, notând că, *în acea iarnă, când orașul era în această situație, li se părea tuturor că pământul se cutremura de câteva ori pe zi, chiar și atunci când nu se mișca și rămânea imobil, astfel că ceea ce am trăit era încă prezent în suflete, iar frica a continuat să tulbure judecata,* conchide el.¹³²

Un alt contemporan, Ioannes Malalas, consemnează în cronică sa că *în luna decembrie a celui de-al 6-lea indiction a avut loc un alt cutremur uriaș la miezul nopții.*¹³³ În continuarea relatării, autorul prezintă urmările seismului, înregistrând pagubele materiale și pierderile umane. Cu privire la pagubele materiale, Malalas notează că *cele două ziduri ale Constantinopolului au suferit, atât cel vechi, care fusese ridicat de Constantinos, cât și cel construit de Theodosios, iar părți din biserici s-au prăbușit, în special, cea din partea îndepărtată de la Hebdomon. Coloana care era în Secundianai a fost dărâmată, împreună cu statuia ei. O parte foarte mare a Rbregionului s-a prăbușit și că în această zguduire multe locuri de la periferia orașului s-au dărâmat.*¹³⁴

Referitor la pierderile umane, Ioannes Malalas susține că *mulți oameni au fost uciși de clădirile căzute, dar menționează și un deznodământ fericit, anume că câteva zile mai târziu, unii dintre cei care fuseseră prinși sub dărâmaturi au fost salvați vii*¹³⁵. Aflăm, de asemenea, din lucrarea autorului romano-bizantin, că *această amenințare extraordinară a durat zece zile.*¹³⁶

Informații aproape identice cu cele transmise de Ioannes Malalas se regăsesc în *Anonymi Ecclesiasticae Historia*. Autorul acestei lucrări consemnează că *în anul 30 al acestei domnii (al lui Justinianus I, n.n.), indictionul 7, în luna decembrie, ziua 14, a avut loc un mare cutremur la Constantinopol, astfel încât o mare parte din cele două ziduri, Constantinian și Theodosian, precum și bisericile Sfântul Samuel și Maica Domnului a lui Petalas și Sfântul Vincentius, și multe alte biserici și case și, mai ales, zidul de la Poarta de Aur până la a (șasea) Rhesion și (a șaptea) Hebdomon, și din alte locuri, și Rbregion s-au prăbușit până la pământ.*¹³⁷

131 Agathias 2018, V.5.1; sau edițiile: Agathias 1975, 5.5.1; Agatías 2008, V.5.1.

132 Agathias 2018, V.9.1; sau edițiile: Agathias 1975, 5.9.1; Agatías 2008, V.9.1.

133 Malalas 2017, 18.124; sau ediția: Malalas 1986, 18.124.

134 *Ibidem*.

135 *Ibidem*.

136 *Ibidem*.

137 *Eklogai*, pp. 113–114.

În același sens se exprimă și Theophanes Confessor. Acesta precizează în *Chronographia* lui că pe 14 decembrie, a avut loc un alt cutremur de pământ foarte înspăimântător, care a distrus cele două ziduri ale Constantinopolului, atât cel Constantinian, cât și cel construit de Theodosios.¹³⁸

Autorul bizantin înregistrează și numeroasele pagube produse de seism în rândul diferitelor edificii militare, civile sau religioase din capitală și alte orașe ale regiunii. Conform consemnării sale, *bisericile și zona dincolo de Hebdomon s-au prăbușit, și anume Sf. Samuel, Sfânta Maica Domnului a lui Petalas, Sf. Vincentius, și multe altare bisericești și ciboriumuri între Poarta de Aur și Rhesion. Nu a existat niciun loc sau o suburbie care să nu fi suferit pagube din cauza amenințării groaznice a cutremurului. Rbegion a suferit atât de rău încât a fost de nerecunoscut. Bisericile Sf. Stratonikos și Sf. Kallinikos, ambele din Rbegion, s-au prăbușit la pământ. Coloana de porfir, care stătea în fața palatului Iucundianei, cu statuia deasupra, s-a prăbușit și a fost înfiptă la opt picioare în pământ. A căzut și statuia împăratului, Arkadios, care stătea în stânga arcului din Tauros.*¹³⁹

Știrile cu privire la distrugerea coloanei de porfir, transmise de Theophanes Confesor, reluate și de alți autori, sunt edificatoare pentru a intui violența cutremurului de pământ din 14 decembrie 557. Pe baza lor, putem calcula faptul că respectiva coloană s-a înfipt în pământ aproape 2,4 m (un picior roman = 0,296352 m; 8 picioare = 2,370816 m).

Cu privire la pierderile umane provocate de cutremur, atât la Constantinopol, cât și în afara acestuia, Theophanes Confessor înregistrează faptul că *au fost multe victime în clădirile prăbușite, deși unii au fost salvați chiar și la două sau trei zile după ce au fost prinși în ruine. S-a raportat că același lucru s-a întâmplat și în alte orașe.*¹⁴⁰ În sfârșit, referitor la violența cutremurului și la durata acestuia, autorul afirmă că *niciun om din acea generație de pe pământ nu și-a putut aminti de un cutremur atât de mare și teribil, și că pământul a continuat să se cutremure zi și noapte timp de zece zile.*¹⁴¹

Cutremurul din 14 decembrie este reflectat și în lucrarea târzie a lui Georgios Kedrenos. Informațiile sale, deși mai sumare, nu diferă semnificativ de cele ale autorilor precedenți. Și el semnalează dimensiunile dezastrului suferit de capitala Imperiului și de zonele adiacente, consemnând că *în anul 31 (al domniei lui Justinianus I, n.n.) au avut loc din nou diverse cutremure, prin care zidurile de răsărit și de apus ale Constantinopolului, precum și faptul că, pe lângă sistemul defensiv, au fost dărâmate și multe biserici și case au fost distruse, iar suburbiile și Rbegion, atât de mult încât nu au putut fi recunoscute.*¹⁴²

Violența seismului și durata replicilor sunt, de asemenea, înregistrate de Georgios Kedrenos. Nici știrile referitoare la aceste aspecte nu diferă de cele ale autorilor mai vechi.

138 Theophanes 1997, AM 6050, AD 557/8.

139 *Ibidem*.

140 *Ibidem*

141 Theophanes 1997, AM 6050, AD 557/8.

142 Cedrenus 1838, p. 675.

Kedrenos susține că *nici în alte orașe nimeni nu și-a amintit că a fost un astfel de cutremur în acel secol*, adăugând că *pământul s-a zguduit timp de zece nopți și zile continue*.¹⁴³

La rândul său, Mihail Glykas notează sumar în lucrarea sa *Annales* că, cu puțin timp înainte de sărbătoarea Crăciunului, *un alt cutremur a zguduit orașul timp de zece zile*.¹⁴⁴ Deși succinte, informațiile transmise de autorul bizantin sunt suficiente pentru a ne permite să afirmăm că seismul la care acesta face referire este cel din 14 decembrie 557, ale cărui replici au continuat până în prezenta Ajunului Crăciunului.

Și în cazul acestui cutremur, unele informații provin din lucrările unor autori răsăriteni care au scris în alte limbi decât cea greacă, respectiv în siriacă sau armeană. În majoritatea situațiilor, relatările acestora sunt similare. Dintre autorii care au redactat în respectivele limbi, o reținem, din nou, în primul rând, pe cea făcută de Ioannes de Ephesos. Cu privire la producerea cutremurului din 14 decembrie 557, arhiepiscopul de Ephesos scria că *în anul 879 (568, n.n.), în luna Conun posterior (ianuarie, n.n.), în ziua a paisprezecea, în noaptea a șasea, la răsăritul zilei, pământul s-a zguduit puternic, așa cum niciodată nu mai făcuse până acum, astfel încât ambele ziduri ale Cetății Regale, zidul interior al lui Constantinos și zidul exterior al lui Theodosios, au fost despicate și sparte și chiar și o mare parte din casele magnifice au fost dărâmate, încât locuitorii au ajuns sub mobile, restul deși crăpate și sparte, au rămas în picioare*.¹⁴⁵

Parcursul respectivelor informații transmise de Ioannes de Ephesos ne facilitează constatarea că acestea prezintă, pe lângă similitudinile până la identificare cu cele ale autorilor romano-bizantini și bizantini, și deosebiri serioase față de acestea. Similitudinile se referă la distrugerile provocate de seism, iar deosebirile sunt cu privire la datarea acestuia, pe care autorul o plasează peste un deceniu mai târziu față de momentul real al producerii.

În continuarea relatării sale, Ioannes de Ephesos prezintă distrugerile provocate de cutremurul de pământ atât la Constantinopol, cât și în zona învecinată. Aflăm, astfel, din lucrarea arhiepiscopului din Asia Mică că, în urma producerii seismului, *nu exista, așadar, o casă în care să nu se fi imprimat semnul violenței mișcării fatale*, că s-au dărâmat multe biserici, *nu numai în interiorul Constantinopolului, ci și în toată vecinătatea lui, iar altele crăpate și periculoase au rămas în picioare*, situație întâlnită nu numai în capitala imperiului, ci și în regiunile apropiate, *mai ales spre Hebdomon, de la poarta Constantinopolului*, precum și de-a lungul întregului țărm al Mării Marmara *până la un oraș numit Rbegion. Această mulțime a fost complet dărâmată cu forța, zidurile și clădirile au fost toate distruse, încât cu greu simțeau că acolo există un oraș*.¹⁴⁶

Printre monumentele distruse în timpul cutremurului, Ioannes de Ephesos că menționează marea columnă de porfir situată în fața palatului de la Hebdomon, care – susține

143 *Ibidem*.

144 Glykas 1866, col. 503.269; sau ediția: Glykas 1836, p. 500.

145 Joannis Ephesi Syri 2012, II.I.

146 *Ibidem*.

el – a fost ridicată ca de cea mai puternică furtună și azvârlită cu putere, iar când a căzut, a pătruns opt picioare în pământ.¹⁴⁷

Seismul s-a resimțit puternic și în alte regiuni europene ale Imperiului, situate la mare depărtare de Constantinopol. Doar astfel se explică, în opinia noastră, faptul că Ioannes de Ephesos notează că *chiar și bisericile și toate locurile din jur au fost dărâmate până în interiorul Thraciei*, precum și că în unele zone *orașe, sate și edificii nenumărate au fost dărâmate și distruse*.¹⁴⁸

Asemenea altor autori, Ioannes de Ephesos admite că pierderile de vieți omenești au fost mari, dar subliniază și existența unui număr semnificativ de supraviețuitori salvați după încetarea seismului. Referitor la aceste aspecte el consemnează că *un număr mare de oameni au pierit în acel dezastru*, dar, totodată, că *după câteva zile, mulți au fost scoși, dintre care o mare parte au ieșit în viață*.¹⁴⁹

Violența seismului este, de asemenea, accentuată de arhiereul de Ephesos. În opinia sa – concordată cu relatările altor autori - *niciuna dintre mișcările de mai înainte ale pământului nu a fost la fel de teribilă și de monstruoasă precum acesta*, care, pe lângă violența manifestării, a durat o lungă perioadă de timp, astfel că *zile și nopți pământul s-a clătinat și a fost azvârlit încoace și încolo, ca un copac aruncat în vânt*.¹⁵⁰

Știri cu un conținut aproape identic cu cele din *Istoria bisericească* a lui Ioannes de Ephesos se regăsesc în partea a III-a a *Cronicii lui Zuqnîn*, atribuită fie lui Josua Stylitul, fie lui Pseudo-Dionysios, autor care a utilizat ca sursă chiar lucrarea arhiereului de Ephesos. Potrivit acestei cronici, în anul 879 la Constantinopol *a avut loc un cutremur violent pe 14 ianuarie noaptea, în zorii zilei de vineri*, care a fost *mai violent decât toate cutremurele anterioare*.¹⁵¹

Parcurgerea acestor informații ne permite să constatăm că, asemenea lui Ioannes de Ephesos, și autorul acestei cronici, oricine ar fi fost el, datează greșit momentul producerii cutremurului. În loc de 14 decembrie 557, îl plasează, la fel ca Ephesos, la 14 ianuarie 879 al erei siriene, corespunzător anului 568 al erei creștine.

În continuare sunt prezentate efectele seismului, atât în capitală, cât și în regiunile aflate în imediata vecinătate sau în provinciile mai îndepărtate ale Imperiului. În urma producerii cutremurului, susține autorul (sau autorii), *ambele ziduri ale capitalei – zidul interior al lui Constantinos și cel exterior al lui Theodosios – s-au crăpat și s-au dărâmat, la fel și multe case mari au fost ruinate și au devenit mobile peste locuitorii lor* în timp ce restul de case *au rămas în picioare, dar fisurate și crăpate, încât nu era nicio clădire fără vreo urmă a dezastrului din cauza acestui cutremur*. În aceeași stare în care se aflau, de altfel, și numeroase

147 *Ibidem*.

148 *Ibidem*.

149 *Ibidem*.

150 *Ibidem*.

151 *Chronicle of Zuqnîn*, III-IV, p. 134; Pseudo-Dionysius 1996, p. 126.

biserici, dintre care multe *se prăbușiseră la pământ*, în timp ce altele *au rămas în picioare, stricate, oferind o vedere îngrozitoare*.¹⁵² Tot în Constantinopol, consemnează lucrările, *marea coloană imperială de porfir, care stătuse în fața palatului din Hebdomon pe care fusese statuia împăratului, s-a prăbușit în acest cutremur. Prin forța cutremurului, a fost ridicată și răsturnată cu susul în jos și, căzând, s-a înfipt în pământ opt picioare*.¹⁵³

Efectele cutremurului au fost la fel de devastatoare și în afara capitalei, în regiunile din imediata vecinătate a acesteia sau chiar în provincii mai îndepărtate. Asemenea edificiilor din Constantinopol au ajuns și cele *din toate împrejurimile sale, împreună cu numeroase clădiri solide și magnificele conace ale nobililor imperiului din suburbii, mai ales în cartierul Hebdomon*, dar și „*dincolo de poarta cetății și în toată zona de pe malul mării până la cetatea numită Rhexion*, oraș care, în urma mării catastrofe, *a fost complet aruncat la pământ împreună cu zidul lui și toate celelalte edificii ale sale, astfel încât nu se putea recunoaște că odată a existat aici un oraș*.”¹⁵⁴

Distrugerile provocate de seism în provincia Thracia sunt de asemenea înregistrate în aceste surse, ale căror autori consemnează că *multe biserici și toate împrejurimile lor până departe s-au prăbușit*, astfel încât, în zonele afectate *orașe, sate și nenumărate case au fost ruinate și distruse*.¹⁵⁵

Cu privire la dimensiunile pierderilor umane, autorul cronicii preia informațiile transmise de Ioannes de Ephesos. În consecință, el consemnează că, în timpul cutremurului, *nenumărate case au fost acoperite și mulți oameni au pierit în această prăbușire*, dar și că *multe zile după aceea s-a săpat și au fost scoase numeroase victime, multe dintre ele încă în viață*.¹⁵⁶

În sfârșit, violența și durata cutremurului își află, și în această lucrare, o prezentare similară celei din istoria lui Ioannes de Ephesos. Autorul înregistrează faptul că, *dintre toate cutremurele anterioare, niciunul nu a fost la fel de puternic și teribil ca cutremurul actual și că pământul s-a legănat și s-a zguduit ici și colo ca un copac înaintea vântului și s-a legănat zi și noapte timp de zece zile*.¹⁵⁷ O diferență semnificativă privind durata cutremurului apare însă în traducerea separată a părții a III-a a cronicii, atribuită lui Pseudo-Dionysios de Tel Mahre. În această versiune se apreciază că seismul a durat *douăzeci de zile și de noapți*.¹⁵⁸

Cutremurul de pământ din 14 decembrie 557 își află, de asemenea, prezentarea în cronică patriarhului jacobit al Antiochiei, Mihail Sirianul. Ca o dovadă a faptului că și acesta a utilizat lucrările predecesorilor pentru redactarea propriei opere, informațiile transmise de el au un conținut similar cu al acestora.

152 *Ibidem*, p. 135; *Ibidem*.

153 *Ibidem*.

154 *Ibidem*.

155 *Ibidem*.

156 *Ibidem*; *Ibidem*, pp. 126–127.

157 *Chronicle of Zuqnān*, III-IV, p. 135.

158 Pseudo-Dionysius 1996, p. 127.

Din știrile transmise de arhiereul Antiochiei reiese faptul că, la Constantinopol, pagubele materiale au fost însemnate. Aflăm, astfel, din cronica lui că *din nou în anul 31 al domniei lui Justinianus* (1 august 557–31 iulie 558, n.n.), *se produse un violent cutremur de pământ în urma căruia „cele două ziduri ale orașului imperial se prăbușiră: vechiul zid interior al lui Constantinus și zidul exterior al lui Theodosius. Multe case se dărâmară. Celelalte erau fisurate, crăpate și nesigure. Nu a mai rămas nicio clădire care să nu poarte semnul cutremurului de pământ, dar și că „marea coloană imperială de porfir care se ridica în fața palatului Hebdomon și pe care se găsea statuia împăratului căzu, de asemenea, după ce fusese ruptă și aruncată în aer de violența seismului. Recăzu de sus în jos și se înfipse în pământ la o adâncime de opt picioare.*¹⁵⁹

Alte informații din cronica lui Mihail Sirianul prezintă pagubele produse de cutremur în așezările și regiunile din vecinătatea Constantinopolului, precum și violența seismului și durata numeroaselor replici care i-au urmat. Nici în acest caz conținutul știrilor transmise de arhiereul iacobit al Antiochiei nu diferă semnificativ de cele ale cronicarilor care l-au precedat. Spre exemplu, autorul înregistrează faptul că *în acest cutremur de pământ, orașul Rhegion fu dărâmat până la pământ, încât nu se recunoștea că existase un oraș*, precum și faptul că *multe orașe și sate fură, de asemenea, distruse*. El adaugă că *nu s-a auzit niciodată că între cutremurele anterioare să fi existat unul ca aceasta, prin care pământul a fost zguduit și clătinat dintr-o parte în alta, ca arborii de vânt, timp de zece zile și zece nopți.*¹⁶⁰

Știri mult mai succinte referitoare la cutremurul din 14 decembrie 557 și la consecințele sale se regăsesc și în varianta armeană a cronicii lui Mihail Sirianul. În parte, acestea sunt identice cu cele din celelalte versiuni ale cronicii, în parte diferă. Astfel, din această versiunea aflăm că *în anul 30 (anul 31, n.n.) al domniei lui Justinianus, cele două ziduri ale Constantinopolului, ridicate de Constantinos și Theodosios, cad în ruine. Orașul Ricon (Rhegion, n.n.) după ce fusese zguduit timp de zece zile fu doborât ca o frunză.*¹⁶¹

În sfârșit, dintre informațiile directe referitoare la seismul din 14 decembrie 557 le reținem și pe cele cuprinse în *Chronographia* lui Grigoryos Bar Hebraeus. Parcurgerea acestora ne conduce la constatarea că, exceptând faptul că sunt mult mai sumare, ele au un conținut aproape identic cu știrile transmise de ceilalți autori de limbă siriacă – Ioannes de Ephesos, Josua Stylitul (Stâlplnicul), Pseudo-Dionysios de Tel Mahre și Mihail Sirianul – pe care le-am analizat. Asemenea acestora, Bar Hebraeus, consemnează că *în anul treizeci și unu al lui Justinianus, a avut loc un cutremur puternic și cele două ziduri ale Constantinopolului, atât cel interior, cât și cel exterior, au fost dărâmate* că *columna de porfir care stătea în fața palatului și avea în vârfo statuie a împăratului, a fost mai întâi aruncată în aer, apoi s-a întors cu susul în jos și s-a înfip în pământ în care s-a scufundat la o adâncime de opt picioare.*¹⁶²

159 Michel le Syrien 1901, XI.XXIX; sau ediția: Rabo (The Great) 2014, 9.29.

160 *Ibidem*.

161 Michel le Grand 1868, p. 195.

162 Bar Hebraeus 2003, p. 76.

Alte știri se referă la distrugerea orașului Rhegion, numit de el *Rigin*, despre care autorul afirmă că *a fost atât de înghițit de pământ, încât locul lui nu a putut fi recunoscut*, sau că *pământul s-a clătinat și s-a legănat ca un copac în fața vântului timp de zece zile*.¹⁶³

O serie de surse se limitează doar la unele referiri indirecte la cutremur. O primă categorie este reprezentată de știrile care conțin suficiente elemente pentru a constata că se referă cu certitudine la seismul din 14 decembrie 557. O a doua categorie include știrile al căror context permite, cu o anumită rezervă, acceptarea faptului că se referă la același cutremur. În sfârșit, o a treia categorie este formată din știri sumare, care nu conțin nicio informație ce ar putea fi asociată cu vreun seism anume.

Prima categorie de știri indirecte care, în opinia noastră, pot fi puse în relație certă cu seismul din 14 decembrie este formată din acelea care se regăsesc, în primul rând, în *Typikon-ul Marii Biserici* sau *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*. În respectiva lucrare, sub 14 decembrie, se consemnează succint că în data respectivă se păstrează *amintirea amenințării cutremurului de pământ*.¹⁶⁴

A doua categorie este reprezentată de știrile conservate în *Marele Cronograf*. În prezentarea contextului prăbușirii cupolei Bisericii Sfânta Sophia, la 7 mai 558, autorul lucrării menționează faptul că aceasta *fusesse crăpată de cutremurul care a avut loc*.¹⁶⁵ Informația permite concluzia că, cel mai probabil, seismul la care se referă este cel din 14 decembrie 557 fără a exclude însă posibilitatea ca autorul să fi avut în vedere unul dintre celelalte două cutremure majore produse în același an, la 16 aprilie și 19 octombrie.

În aceeași categorie de știri pot fi încadrate și referirile la producerea unor seisme întâlnite în câteva fragmente din *Omilia I*, îndeosebi, dar și din *Omilia VII* ale preotului Leontios din Constantinopol.¹⁶⁶ În opinia editorilor, *tema cutremurului cu care se deschide omilia ne-a permis să sugerăm 16 decembrie 557 ca dată la care Leontios și-a rostit-o*, lăsând astfel să se înțeleagă că autorul ar fi avut în vedere cutremurul din 14 decembrie.¹⁶⁷ Cu rezervele exprimate mai sus, anume că în anul 557 au avut loc trei cutremure mari, admitem ca posibilă o asemenea identificare.

Ultima categorie de știri identificată de noi este reprezentată de cele cuprinse în culegerea *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, unde sunt înșiruite o serie de calamități, precum, *cutremur, foamete, foc și captivitate sau cutremur, cuțit, amărăciune*, fără nicio dată și fără vreo legătură contextuală între ele.¹⁶⁸ Unii cercetători sunt de părere că respectivele mențiuni ale fenomenului natural *cutremur* îl au în vedere pe cel din 14 decembrie 557.¹⁶⁹

163 *Ibidem*.

164 *Typicon*, I, pp. 130–131; sau: *Synaxarium*, 1902, col. 308.3.

165 Great Chronographer 2007, § 11; sau ediția: Great Chronographer 1989, § 11.

166 Leontius 2017, I.1, VII.3.

167 Allen, Datema 2017, p. 22.

168 Follieri 1962, p. 462.

169 Guidoboni *et alii* 1994, p. 341.

În ceea ce ne privește, avem serioase rețineri cu privire la asocierea directă a respectivelor notițe cu cutremurul din 14 decembrie 557. Din punctul nostru de vedere, caracterul general al însemnărilor face ca referirile respective să poată fi atribuite oricărui seism cunoscut până în epoca notării lor, inclusiv celui din 14 decembrie 557. În consecință, considerăm că respectivele însemnări pot fi, cel mult, posibil legate de cutremurul din 14 decembrie 557, dar în niciun caz cu certitudine.

7. Efecte ale cutremurelor asupra Constantinopolului. Așa cum se poate constata din știrile parcurse, cutremurele analizate au provocat distrugerii însemnate în unele dintre marile orașe ale Imperiului. O parte dintre ele au afectat în mod serios capitala Imperiului Romano-Bizantin, unde numeroase edificii cu rol militar, civil sau religios, precum și diverse monumente ale orașului, au fost grav avariate ori chiar distruse.

Un edificiu de mare însemnătate pentru Constantinopol, pentru Imperiul Romano-Bizantin și pentru lumea creștină, care a fost serios afectat de succesiunea de cutremure din perioada analizată, îndeosebi de cel din 14/23 decembrie 557, a fost marea biserică Sfânta Sophia. Absența referirilor explicite la avariile suferite de monument în prezentările seismelor/seismului din acea perioadă se explică prin faptul că deteriorările au devenit vizibile puțin mai târziu, la 7 mai 558, când, în timpul lucrărilor de reparații, partea de răsărit a cupolei s-a prăbușit, provocând distrugerea *ciborium*-ului și a altarului. Evenimentul a avut, fără îndoială, un impact deosebit asupra locuitorilor capitalei, fapt care explică larga lui consemnare de către majoritatea autorilor, contemporani sau tardivi.¹⁷⁰

Lucrările de restaurare au fost încredințate unui grup de arhitecți în frunte cu Isidoros cel Tânăr, nepotul lui Isidoros din Milet, primul arhitect și constructor al bisericii, alături de Anthemios din Thrales. Refacerea monumentului a durat până în 563, când, la 24 decembrie lăcașul era sfințit a doua oară.

8. Considerații finale. Perioada 550–560 se caracterizează printr-o intensă activitate seismică, care a afectat în mod repetat teritoriile Imperiului Romano-Bizantin. Cutremurele produse au lovit o mare parte a provinciilor Imperiului Romano-Bizantin.

Informațiile cuprinse într-o serie de izvoare datate între secolele VI–XIII permit identificarea unui număr de 10 cutremure de pământ, produse în anii 550 (unul, la o dată neprecizată), 551 (două: în 6 sau 9 iulie și unul la o dată neprecizată), între 551 și 554 (unul), 554 (două: 15 august și 14 octombrie), 555 (unul: 11 iulie) și 557 (trei: la 16 aprilie, 19

170 Agathias 2018, V.9.2-5; sau edițiile: Agathias 1975, 5.9.2-5; Agathias 2008, V.9.2-5. Malalas 2017, 18.128; sau ediția: Malalas 1986, 18.128. Paul the Silentiary 2009, pp. 198–199. Great Chronographer 2007, § 11; sau ediția: Great Chronographer 1989, § 11. *Eklogai*, p. 114. Theophanes 1997, AM 6051, AD 558/9. *Chronicle of Zuqnān*, III-IV, p. 128. Pseudo-Dionysius 1996, pp. 117–118. Cedrenus 1838, pp. 676–677. Michel le Syrien 1901, XI.XXXI; sau ediția: Rabo (The Great) 2014, 9.31.

octombrie și 14/23 decembrie). O parte dintre aceste seisme au fost urmate de numeroase replicii, unele de mare intensitate, fapt care poate ridica numărul total al mișcărilor seismice la câteva zeci.

Cutremurele de pământ din perioada 550–556 care au afectat teritoriile Peninsulei Balcanice (Grecia Centrală și Meridională, Illyricum, Thracia), insulele egeene (Insula Kos), litoralul și regiunile central-vestice ale Asiei Mici (provinciile Mysia, Bityhynia, Phrygia), litoralul răsăritean al Mării Mediterane și regiunile din interior (Siria, Phoenicia, Palestina, Arabia, Mesopotamia) și nord-estului Africii (Egiptul). Numeroase așezări au fost distruse sau grav avariate, inclusiv orașe importante precum Cheronea, Koroneia, Patras, Naupaktos; Corinth, Rhegion, Nicomedia, Niceea, Berytos, Byblos, Sidon, Tyr, Antiochia, Thripolis, Alexandria etc. Un număr însemnat de locuitori au pierit sub edificiile care s-au prăbușit.

Unele dintre seismele produse în perioada 550–560 au determinat o serie de fenomene secundare care au agravat distrugerile și pierderile umane. Sursele consultate menționează alunecări de teren, mari crăpături ale scoarței terestre, producerea unor valuri seismice.

Cutremurele dintre 554 și 557 au afectat grav și Constantinopolul. În timpul unora dintre acestea, porțiuni ale zidurilor orașului s-au prăbușit. Numeroase edificii și monumente au fost distruse. Mulți locuitori și-au pierdut viața.

Între edificiile afectate de cutremure s-a numărat și Biserica Sfânta Sophia. La 7 mai 558 în timpul lucrărilor de reparații și consolidare o parte a cuplei s-a prăbușit. Lucrările de reconstrucție au durat până în 563.

Așezări din imperiul romano-bizantin afectate de cutremurele de pământ din perioada 550–560.

Bibliografie

- Agathias 1975 Agathias, *The Histories*. Translated with an Introduction and Short Explanatory Notes by J.D. Frendo, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1975.
- Agathias 2018 Agathias, *Histories. Guerres et malheurs du temps sous Justinien*. Introduction, traduction et notes par P. Maraval, Les Belles Lettres, Paris, 2018.
- Agatías 2008 Agatías, *Historias*. Introducción, traducción y notas de Begonia Ortega Villaro, Editorial Gredos, Madrid, 2008.
- Allen, Datema 2017 Allen, Pauline, Datema, Cornelis, „General Introduction”, *Leontius: Presbyter of Constantinople; Fourteen Homilies*. Translation and Commentary by Pauline Allen and C. Datema, Brill, Leiden-Boston, 2017, pp. 1–18.
- Ambrasey 1962 Ambrasey, N. Nicholas, „Data for the Investigation of the Seismic Sea-Waves in the Eastern Mediterranean”, *Bulletin of the Seismological Society of America*, 52, 1962, 4, pp. 895–913.
- Ambraseys 2009 Ambraseys, Nicholas, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East. A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Academy of Athens, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Anthologie Grecque* *Anthologie Grecque*. Première partie: *Anthologie Palatine*, t. VIII (*Livre IX, Épig. 359-827*). Texte établi et traduit par P. Waltz et G. Soury, avec le concours de J. Irigoin et P. Laurens, Société d'édition «Les Belles Lettres», Paris, 1974.
- Antoninus Martyr 1896 Antoninus Martyr, *Of the Holy Places Visited (circ. 560-570 A.D.)*. Translated by Aubrey Stewart, and Annotated by C.W. Wilson, London, 1896.
- Bar Hebraeus 2003 Bar Hebraeus, *The Chronography of Gregory Abù'l Faraj the son of Aaron, the Hebrew Physician commonly known as Bar Hebraeus being the First Part of his Political History of the World*. Translated from the Syriac by E.A. Wallis Budge, vol. I, Gorgias Press, New Jersey, 2003.
- Cameron 1970 Cameron, Averil, *Agathias*, The Clarendon Press, Oxford, 1970.
- Cedrenus 1838 Cedrenus, Georgius, *Historiarum Compendium*, Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope, ab Imm. Brkbero, t. I, Impensis Ed. Weberi, Bonnae, MDCCCXXXVIII.
- Darawcheh *et al.* 2000 Darawcheh, Ryad, Sbeinati, Mohamed Reda, Margottini, Claudio, Paolini, Salvatore, „The 9 July 551 ad Beirut Earthquake, Eastern Mediterranean Region”, *Journal of Earthquake Engineering*, 4, 2000, pp. 403–414.
- Decker 2000 Decker, Wolfgang, „Olympia”, *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, Bd. 8. *Mer-Op*. Herausgegeben von H. Cancik und H. Schneider, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 2000, col. 1169–1184.
- Downey 1955 Downey, Glanville, „Earthquakes at Constantinople and Vicinity, A.D. 342-1454”, *Speculum. A Journal of Medieval Studies*, XXX, 1955, pp. 596–600.
- Eklogai* *Eklogai ek tes Ecclesiastikes istorias*, in „Anecdota Graeca e codd. Manuscriptis Bibliothecae Regiae Parisiensis”. Edit J.A. Cramer, vol. II, E Typographeo Academico, Oxoni, MDCCCXXXIX.
- Evagrius 2008 Evagrius, *The Ecclesiastical History of Evagrius. A History of the Church from AD 431 to AD 594*. Translated by E. Walford, Evolution Pub & Manufacturing, Mercantville, NJ, 2008.

- Evagrius 2000 Evagrius Scholasticus, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. Translated with an Introduction by M. Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 2000.
- Follieri 1962 Follieri, Henrica, *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, vol. III: O-Σ, Biblioteca Apostolica Vaticana, Citta del Vaticano, 1962.
- Fragmenta Tusculana „Fragmenta Historica Tusculana”, *Patrologiae cursus completus*, Series Graeca Prior. Accurante J.-P. Migne, t. LXXXV, Lutetiae Pariorum, 1864, col. 1807–1824.
- Glykas 1836 Glycae, Michaelis, *Annales*. Recognovit Imm. Bekkerus, Impensiis Ed. Weberi, Bonnae, MDCCCXXXVI.
- Glikas 1866 Glycae, Michaelis, *Opera omnia*, Patrologie cursus completus, Series Graeca Posterior. Accurante J.-P. Migne, Patrologie Graecae, t. CLVIII, Lutetiae Parisiorum, 1866.
- Grumel 1958 Grumel, Venance, *La Chronologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1958.
- Guidoboni 1989 Guidoboni, Emanuela (a cura di), *I terremoti prima del Mille in Italia e nell'area mediterranea*. Storia archeologia sismologia. Ed. SGA Storia Geofisica Ambiente, Bologna 1989.
- Guidoboni et al. 1994 Guidoboni, Emanuela, Comastri, Alberto, Traina, Giusto, *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*, Istituto Nazionale di Geofisica, Roma, 1994.
- Hermann 1962 Hermann, A., „Erdbeben”, *Reallexikon für Antike und Christentum Sachworterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der Antiken Welt*. Begründet von Fr. J. Dölger, Th. Klauser, H. Kruse, H. Lietzmann, J.H. Waszink. Herausgegeben von Th. Klauser, Band V: „Endelechius-Erfinder”, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1962, col. 1070–1113.
- Jean de Nkiou 1883 Jean de Nikiou, *Chronique de Jeqn, évêque de Nikiou*. Texte éthiopien publié et traduit par H. Zotenberg, Imprimerie Nationale, Paris, MDCCCLXXXIII.
- John of Nikiu 1916 John, Bishop of Nikiu, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*. Translated by Zotenberg's Ethiopic Text by R.H. Charles, Williams & Norgate, London 1916.
- John of Nikiu 1981 John, Bishop of Nikiu, *The Chronicle of John, Coptic Bishop of Nikiu (c. 690 A.D.) Being a History of Egypt Before and During the Arab Conquest*. Translated from Hermann Zotenberg's Edition of the Ethiopic Version with an Introduction, Critical, and Linguistic Notes, and an Index of Names by R.H. Charles, Apa-Philo Press, Amsteden, 1981.
- John of Nikiu 2007 John, Bishop of Nikiu, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*. Translated by Zotenberg's Ethiopic Text. Translated with an introduction by R.H. Charles, Evolution Publishing, Marchantville NJ, 2007.
- Joannis Ephesi Syri 2012 Joannis Episcopi Ephesi Syri Monophysitae, „Historiae Ecclesiasticae Fragmenta”, Joannis Episcopi Ephesi Syri Monophysitae, *Commentarii de Beatis Orientalibus et Historiae Ecclesiasticae Fragmenta/John of Ephesus, Lives of Eastern Saints and Fragments of the Ecclesiastical History*. Translated and Annotated by W.J. Van Douwen, J.P.N. Land, Gorgias Press, Piscataway, 2012.

- Vie de Syméon Stylite La vie ancienne de S. Syméon Stylite le Jeune (521-592)*. Publiée par P. Van Den Ven. Tome. II. Traduction et Commentaire *Vie grecque de sainte Marthe mère de S. Syméon*. Indices, Société des Bollandistes, Bruxelles, 1970.
- Typicon*, I *Le Typicon de la Grande Église*, t. I. *Le cycle des douze mois*, introduction, texte critique, traduction et notes par J. Mateos, Pont. Institutum Orientalium Studiorum, Roma, 1962.
- Leontius 2017 Leontius: Presbyter of Constantinople; *Fourteen Homilies*. Translation and Commentary by Pauline Allen and C. Datema, Brill, Leiden-Boston, 2017.
- Malalas 1986 Malalas, John, *The Chronicle of John Malalas*. Translated by Elizabeth Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott, with B. Croke, Jenny Ferber, S. Franklin, A. James, D. Kelly, Ann Moffatt, Ann Nixon, Malbourne, 1986.
- Malalas 2017 Malalas, John, *The Chronicle of John Malalas*. Translated by Elizabeth Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott, Brill, Leiden-Boston, 2017.
- Meier 2000 Meier, Mischa, „Die Erdbeben der Jahre 542 und 554 in der byzantinischen Überlieferung”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 130, 2000, p. 287–295.
- Meyer 1979 Meyer, Ernst, „Olympia”, *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, Band 4: *Nasidius-Scaurus*. Bearbeitet und herausgegeben von K. Ziegler und W. Sontheimer, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1979.
- Meyers 1982 Meyers, Eric M., „Byzantine Towns of the Galilee”, *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*. Edited by R.L., Hohlfelder, Columbia University Press, New York, 1982, pp. 113–130 + Tabel.
- Meyers et al. 1979 Meyers, Eric M., Strange, James F., Mayers, Carol L., Hanson, Richard S., „Preliminary Report on the 1977 and 1978 Seasons at Gush Halav (el-Jish)”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 233, 1979, pp. 33–58.
- Michel le Grand 1868 Michel le Grand, *Chronique de Michel le Grand, Patriarche des Syriens Jacobites*, traduite pour la première fois sur la version arménienne du prêtre Ischôk par V. Langlois, Typographie de l'Académie de Saint-Lazare, Venise, 1868.
- Michel le Syrien 1901 Michel le Syrien, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*. Éditée pour la première fois et traduite en française par J.-B. Chabot, t. II, Ernest Leroux, éditeur, Paris, 1901.
- Mihăescu 1972 Mihăescu, Haralambie, „Introducere”, *Procopius din Caesarea, Istoria secretă. Ediție critică, traducere și introduce de H. Mihăescu*, Editura Academiei RSR, București, 1972.
- Mihăescu 2006 Mihăescu, Haralambie, „Introducere”, *Procopius din Caesarea, Istoria secretă. Ediție critică, traducere și introduce de H. Mihăescu*, Editura Gramar, București, 2006.
- Monachos 1978 Monachi, Georgii, *Chronicon*. Edit C. de Boor. Editionem anni MCMIV correctiorem curavit P. Wirth, vol. II. Textum genuinum inde a Vespasiani imperio continens, Stuttgartiae in aedibus B.C. Teubneri MCMLXXXVIII.
- Paul the Silentiary 2009 Paul the Silentiary, „Description of the Church of Hagia Sophia”, *Three Political Voices from the Age of Justinian: Agapetus, Advice to the Emperor, Dialogues on Political Science, Paul the Silentiary, Description of Hagia Sophia*.

- Translated with an Introduction and Notes by P.N. Bell, Liverpool University Press, Liverpool, 2009.
- Procopie 2004 Procope de Césarée, *Histoire secrète*. Traduit et commenté par P: Maraval suivi « Anekdotia » par E. Renan. Préface de A. Nadaud, Les Belles Lettres, Paris, 2004.
- Procopio 2003 Procopio de Caesarea, *Los edificios*. Traducción, introducción y notas de M.P. Lorente, Murcia, 2003.
- Procopio 2007 Procopio de Cesarea, *Historia de las guerras. Libros VII-VIII. Guerra gótica*. Introducción, traducción y notas de Francisco Antonia García Romero, Editorial Gredos, Madrid, 2007.
- Procopio 1977 Procopio di Cesarea, *Le Guerre persiana, vandamica, gotica*. A cura di M. Craveri. Introduzione di F.M. Pontani, Giulio Einaudi editore, Torino, 1977.
- Procopius 1971 Procopius with an English Translation by the Late H.B. Downey in Seven Volumes, VII: *Building. General Index to Procopius*, Harvard University Press, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, London, MCMLXXI.
- Procopius 2007 Procopius, *The Secret History*. Translated by G.A. Williamson and P. Sarris with an Introduction and Notes by P. Sarris, Penguin Books, 2007
- Procopius 1963 Procopius din Caesarea, *Războiul cu goții*. Traducere și introducere de H. Mihăescu, Editura Academiei R.P.R., București, 1963.
- Procopius 1972 Procopius din Caesarea, *Istoria secretă*. Ediție critică, traducere și introducere de H. Mihăescu, Editura Academiei RSR, București, 1972.
- Prokopios 2010 Prokopios, *The Secret History with Related Texts*. Edited and Translated, with an Introduction, by A. Kaldellis, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2010.
- Prokopios 2014 Prokopios, *The Wars of Justinian*. Translated by H.B. Dewing. Revised and Modernized, with an Introduction and Notes, by A. Kaldellis. Maps and Genealogies by I. Mladjov, Hackett Publishing Company, Indianapolis-Cambridge, 2014.
- Pseudo-Dionysius 1996 Pseudo-Dionysius of Tel Mahre, *Chronicle (known also as the Chronicle of Zuqnin) Part III*. Translated with notes and introduction by W. Witakowski, Liverpool University Press, Liverpool, 1996.
- Rabo (The Great) 2014 Rabo (The Great), Michael, *The Syriac Chronicle of Michael Rabo (The Great). A Universal History from the Creation*. Translation and Introduction by M. Mousa. A publication of the Archdiocese of the Syriac Orthodox Church for the Eastern United States, Teaneck, 2014.
- Roman le Mélode Roman le Mélode, *Hymnes*. Introduction, texte critique, traduction et notes par J. Grosdidier de Matons, t. V *Nouveau Testament (XLVI-L) et hymnes de circonstance (LI-LVI)*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1981.
- Russell 1985 Russell, Kenneth W., „The Earthquake Chronology of Palestine and Northwest Arabia from the 2nd through the Mid-8th Century A.D.”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 260, 1985, pp. 37–59.
- Shebalin et al. 1974 Shebalin, N.V., Kárník, V., Hadžievski, D., *Catalogue of Earthquakes, Part I, 1901-1970, Part II, prior to 1901*, UNESCO, Skopje, 1974.

- Stein 2023 Stein, Ernst, *Geschichte des spätromischen Reiches /Histoire du Bas-Empire*. Neuauflage, herausgegeben von H. Leppin und M. Meier, Band 2, *De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476-565)*, VBG Philipp von Zabern, Darmstadt, 2023.
- Synaxarium* *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano nunc Berolinensi Adiectis Synaxariis selectis*. Opera et studio, H. Delehaye, Apud Socios Bollandianos, Bruxellis, 1902.
- Chronide of Zuqnīn*, III-IV *The Chronide of Zuqnīn. Parts III and IV, A.D. 488-775*. Translated from Syriac with Notes and Introduction by A. Harrak, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1999.
- Great Chronographer, 1989 „The Great Chronographer”, *Chronicon Parchale*. Translated with introduction and notes by M. Whitby and Mary Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 1989, pp. 192–200.
- Great Chronographer, 2007 „The Great Chronographer”, *Chronicon Parchale*. Translated with introduction and notes by M. Whitby and Mary Whitby, Liverpool University Press, Liverpool, 2007, pp. 192–200.
- Greek Anthology* *The Greek Anthology*. With an English Translation by W.R. Paton. In Five Volumes, III, William Heinemann, Harvard University Press, London-Cambridge, Massachusetts, MCMXLVIII.
- Piacenza Pilgrim 1977 The Piacenza Pilgrim, „Travels from Piacenza”, *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*. Translated by J. Wilkinson, Ariel Publishing House, Jerusalem, 1977, pp. 79–89.
- Theophanes 1997 Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. Translated with Introduction and Commentary by Cy. Mango and R. Scott with the assistance of G. Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1997.